

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXI. évfolyam, 2. szám

2016. június

Kedves Olvasóink!

Szomorú szívvel tudatjuk, hogy váratlanul elhunyt Fehérvári Győző műfordító, irodalomtörténész. Kedves barátunkra emlékezünk Zaicz Gábor nekrológjával és Győző önvallomásával.

Itt számolok be arról, hogy 2016. április 22-én megtartottuk a Reguly Társaság idei közgyűlését. Az elnöki beszámoló után *Finnugor nyelvek és népek a közoktatásban* címmel Salánki Zsuzsa vezetésével kerekasztal-beszélgetést szerveztünk. Ennek keretében Horváthné Kocsis Szilvia a székesfehérvári Széna téri Általános Iskola tanára beszámolt arról, hogy iskolájában az ő kezdeményezésére milyen változatos és érdekes tanításon kívüli programokkal, kiállításokkal, vetélkedőkkel, játékokkal tudják felkelteni és fenntartani az érdeklődést a rokon népek és azok kultúrája iránt. Számos fotóval illusztrált előadása ismételten bizonyította, hogy egy lelkes, elkötelezett tanár csodákra képes. Ezt támasztották alá Korencsi Krisztina szavai is. Az ELTE-n végzett tanár 2013 óta egy kőbányai középiskolában vetélkedőkön, teadélutánokon egyes kollégái szkepticizmusa ellenére is sikerrel dolgozik a finnugor eszme érdekében. Klima László az ELTE Finnugor Tanszékének vezetője elmondta, hogy hazánkban ismét lehet érettségi vizsgát tenni finnből. A beszélgetés két külföldi résztvevője, Tatjana Jefremova mari és Sofia Onina hanti lektor saját népe problémáiról beszélt.

Közyűlésünk az „ELTE Egyetemi Anyanyelvi Napok 2016” elnevezésű rendezvényéhez kapcsolódott. Köszönjük a Finnugor Tanszéknek ezt a lehetőséget.

Az említett rendezvénysorozat keretében hangzott el Klima László és Kubínyi Kata érdekes előadása, amelyeket mostani számunkban publikálunk.

Mire ez a számunk olvasóink kezébe kerül, már túl leszünk a *Finnugor Népek 7. Világkongresszusán*, amelyet ebben az évben a finnországi Lahtiban rendeznek. Ebből az alkalmából közöljük azt a finnből fordított interjút, amely Merja Hannus-szal a kongresszus fő szervezőjével készült. Következő számunkban majd részletesen beszámolunk erről a fontos eseményről.

Csúcs Sándor

Fehérvári Győző

1946–2016

Fehérvári Győző, a kitűnő műfordító, irodalomtörténész, egyetemi oktató és szerkesztő nem érte meg a 70. életévét. Az 1990-es években szívműtétje volt, majd infarktusa, és 2016. április 19-én váratlanul megállt a szíve. Május 11-én volt búcsúztatása a Kispesti Új Temetőben.

Eppen ötven éve ismertem meg, az ELTE finnugor tanszékének észt óráin. A 4. félévben, 1968-ban Bereczki Gáborné észt tanárunk felkérte néhány hallgatóját, hogy a Jaan Kross válogatásában megjelenő *Az észt irodalom kistükre* című kiadvány számára vegyenek részt a műfordítói munkában. Győzőnek egy elbeszélés magyarítását adta: egy nemrég elhunyt író realista művét. Az ifjú fordító – úgyszólván segédeszközök nélkül, alighanem a Wiedemann-féle észt–német szótár segítségével – lefordította magyarra Ernst Säreava *Egy bika élettörténete* c. novelláját (Európa Kiadó, Bp. 1969. 191–212). Nagyon megtetszhetett neki a műfordítás szépsége, sokszínűsége, mert ez az egyetemi évei alatt megszületett munka egész életére meghatározóvá vált.

Fehérvári Győző Budapesten született, 1946. június 17-én. 1965 és 1970 között az ELTE-n elvégezte a magyar–történelem szakot. Kötelező rokon nyelvként a finnt választotta, ezt követte az észt. 1969-ben a lappeenranta nyári egyetemen vett részt, majd diplomásként – az Európa Kiadó javaslatára – az írószövetség egy hónapra kiküldte Észtországba. 1970-től 1972-ig a Budapesti Közlekedési Vállalat könyvtárában kapott munkahelyet. 1972-ben a Magyar Rádió irodalmi szerkesztőségébe került, és tizenkét éven át az ő szerkesztésének, műfordításának eredményeképpen számos kiemelkedő észt, finn és más finnugor rádiójáték született. 1984-ben vezető szerkesztő lett, 1990-ben rovatvezető, 1993–1994-ben pedig az irodalmi főszerkesztőségnek a vezetője. Politikai okokból félreállították, és 1994-től kezdve szellemi szabadfoglalkozású nyugdíjas. Szakmai pályafutása 1989 óta a Magyar Ki Micsoda?, majd később a Nemzetközi Ki Micsoda?, illetőleg a Nemzetközi és Magyar Ki Kicsoda? kétévenként kiadott kötetei alapján nyomon követhető. (L. még: Finnugor Életrajzi Lexikon. Bp. 1990. 81; Csúcs Sándor köszöntése 60. születésnapján: Finnugor Világ [= FgrV] 11[2006]/2: 28–29; a PPKE finnugor tanszék iratanyaga. I–IV. Kézirat).

1985-ben a finn oktatási miniszter Kalevala Emlékérmét nyerte el, majd 1999-ben az Észt Köztársaság külföldi polgárnak adható legmagasabb kitüntetését és a finn Ponkala Alapítvány tízezer márkás fordítói díját. A Magyar Írószövetség tagja volt. 1990-től 2015-ig a Magyar–Észt Társaság ügyvezető elnökeként, majd elnökeként működött. 1993-tól kezdve hosszú évekig az ELTE finnugor tanszékén és a Magyar Irodalomtörténeti Intézetben oktatott. 1998-tól a doktori képzés keretében – mint maga mondta szarkasztikusan: „valószínűleg azóta is egyedülálló rokkantnyugdíjas-ként” – az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézetében az összehasonlító irodalomtudomány alprogramot végezte Szegedy-Maszák Mihály és Voigt Vilmos vezetésével. Elméleti vizsgálatait – az összehasonlító irodalomtudomány, a XIX–XX. századi európai kritikátörténet, a finnországi összehasonlító folklór, a történettudomány elmélete – sorban

letette. 2000-ben védte meg disszertációját, a Kalevala és a Kalevipoeg összehasonlító elemzését.

Több mint másfél évtizedig oktatott óraadó tanárként a Pázmányon. 1995-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Venia Legendi Bizottságának – Csúcs Sándorral együtt – javaslatot tettem Fehérvári Győző főállású oktatói alkalmazására. Ez az ajánlás többek között a következőket tartalmazta: „1994-ig [Fehérvári] a Magyar Rádió irodalmi adásainak felelős szerkesztője volt, de akkor elbocsátották állásából; pillanatnyilag nincs főállású munkahelye. Véleményünk szerint Fehérvári nagy nyeresége lehetne egyetemünknek. Ő a finn, kiváltképp pedig az észti irodalomnak egyik legkitűnőbb hazai ismerője, fordítója, népszerűsítője. Rá szükség lehetne a magyar szakosok világirodalmi oktatásában is, de mindenekelőtt – kitűnő nyelvtudását is kamatoztatva – az észti- és finnoktatásban, az észti és finn műveltség terjesztésében. A finnel azonos értékű észti kultúra, nyilván az elmúlt évtizedek politikai örökségeként, máig érdemtelenül háttérbe van szorítva; ezen mielőbb változtatni kellene. Fehérvári Győző – a Magyar–Észti Társaság vezetőjeként is – irányítója, gazdája lehetne egyetemünkön a magyar–észti–finn irodalmi (kulturális) kapcsolatoknak. Mint óraadó tanár Fehérvári az 1995/1996. tanévtől kezdve heti öt, majd – a második félévben – tíz órában tart előadásokat, szemináriumokat egyetemünkön a finnugor és a magyar szakos hallgatóknak. Munkáját odaadással végzi, s a kollégák és a hallgatók körében máris népszerűsége tett szert. [Új bekezdés.] Összegezve: 1996. szeptember 1-jétől Fehérvári Győzőnek főállású oktatói alkalmazását a legmelegebben ajánljuk egyetemünk Finnugor Intézetében.”

A javaslat mellékleteként Fehérvári hat írásának fénymásolatát mellékeljük, valamint a több mint 40 észti és finn fordítását és irodalomtörténeti írásait tartalmazó publikációs jegyzéket. Elámultam e gazdag irodalomjegyzéken: barátommá vált kollégám hatalmas mennyiségű, főleg XX. századi észti meg finn regényt és elbeszélést ültetett át anyanyelvére. 2015-ben így nyilatkozott: „A két nyelvből összesen kéttucatnyi regényt, kisregényt, vagy kétszer annyi novellát és ugyanannyi drámát és hangjátékot fordítottam le.” Ezek jó részét 1995 előtt produkálta (az alábbi csoportosítás tőlem származik).

1. A Világirodalmi Lexikon című sok kötetes sorozatba valamennyi, összesen 127 észti szócikk írt (az elméleti cikkek írása mellett). A lexikon felelős szerkesztője az utószóban megállapítja, hogy Fehérvári a munkáját főmunkatársaként „a kezdetektől mindvégig” rendelkezésre állt, „tudományos munkássága fontos részének tekintve látta el feladatait”, és a „tudományos szakterület kiválósága” lett (VilL 18[1996]: 8–9, 11). Az *észti irodalom*-mal és az *Észti irodalmi formák*-kal kapcsolatos írása kissé átdolgozva megjelent a *Nyelvrokonaink* című kézikönyvben is (Teleki László Alapítvány, Bp. 2000. 321–323, illetőleg a mű bővített, 2000-ben és 2004-ben közzétett orosz és angol változatában).

2. A XX. századi észti irodalomból a következő regényeket fordította le: Paul Kuusberg *Forró nyarunk van!* (Magvető Kiadó, 1972), *A bálvány. Mai észti kisregények* (ebben: Enn Vetemaa *Tojások, kínai módra* és Mati Unt *Az élet lehetőségéről az űrben*. Európa Kiadó, 1973), A. Beekman *Napjegyenség* (Európa Kiadó, 1976), Anton Tammsaare *Pünkösdvásárnap* (Európa Kiadó, 1978), Jaan

Rannap *Az utolsó Fehértollú* (Móra Kiadó, 1977), Mati Unt *Őszi kavargás* (Európa Kiadó, 1983), Mari Saat *Katasztrófa. Kisregények és elbeszélések* (Európa Kiadó, 1986), Enn Vetemaa *Nahát!* (in: Szovjet Irodalom. 1988/10).

3. A finn irodalomból az alábbi regények műfordítója: Veikko Huovinen *A fiúk téli kalandozása* (Európa Kiadó, 1973), Pentti Haanpää *Sato törzsőrmester esete* (in: *A megélhetés furfangjai*. Európa Kiadó, 1976), Hannu Mäkelä *Hú úr kalandjai* (Móra Kiadó, 1980), uő. *A ló, aki elvesztette a szemüvegét* (Móra Kiadó, 1984), L. Krohn *Emberruhában* (Móra Kiadó, 1987), Eeva Kilpi *Eltaszítás* (in: *Káin leánya. Mai finn kisregények*. Európa Kiadó, 1992). Gombár Endre, a lexikonban a finn szerzők írója a Hannu Mäkelä szócikkben megemlíti, hogy *Hú úr* ma az egyik legismertebb finn mesefigura, és a Magyar Rádió 1977 január–februárjában, folytatásokban bemutatta a *Hú úr kalandjai* c. meseregényt.

4. Finn és észtl elbeszélés-gyűjtemény. A 14 észtl novellát a szerzővel válogatta: Arvo Valton *A hurok és más elbeszélések* (Európa Kiadó, 1975). Ide tartozik még: a Jász-kunság c. folyóirat 1977/1. észtl különszáma, amelyet – többek között – összeállított, valamint *A szélörölő. Észtl elbeszélők*, amelyet szintén részben (összesen 8 írást) fordított. – Emellett a Galaktika c. folyóirat 1989/3. száma finn különszám, amelynek öt elbeszélését ő magyarította.

5. Észtl drámák fordítása: *Vacsora öt személyre. Mai észtl drámák* (Európa Kiadó, 1976), Enn Vetemaa *Szent Zsuzsanna avagy a mesterek iskolája. Komédia három felvonásban* (in: *Mai szovjet drámák I–II.*; Európa Kiadó, 1980).

6. Tanulmányok, irodalomtörténeti írások, riportok: *Új arcok, új jelenségek a hatvanas évek észtl irodalmában* (Filológiai Közöny 18[1972]: 407–421), *Finn–magyar rádiós és televíziós kárcolatok* (in: *Barátok, rokonok*. Európa Kiadó, 1984. 269–276; ua. finnül: *Ystäväit, sukulaist*. Helsinki 1984), *A magyar irodalom Finnországban* (Olvasó Nép 24[1984]), *Táj, nyelv, ember. Beszélgetés Lőrincze Lajossal* (in: *Megnől az ember szíve*. Veszprém 1993), *Az észtl irodalom Magyarországon egy fordító emlékei alapján* (Folia Estonica [Savariae] 3[1994]).

Mindez a teljesítmény és az ajánlatban felsorolt körülmények nem értek el eredményt: Fehérvári Győző még jó tíz éven át a finnugor tanszék szerződéses munkatársa maradt. Ezek alatt az évek alatt a Pázmány finnugor szakán folyó ún. Finnugor speciális kollégiumon – éppen 1995-ben – két előadást is tartott: *A nemzeti kultúra és egy nép fennmaradása (Az észtekről)* (április 19.) és *A finn és az észtl nemzeti eposzról: a Kalevala és a Kalevipoeg* (november 8.). 1996-ban egy elképzelt finnugrisztikai füzet-sorozatban – amire nem került sor – vállalkozott egy *Az észtl nyelv alapjai* című 36 lapos összegezés elkészítésére. Tanszékünk Fenno-Ugrica Pázmániensa című sorozatában terveztem egy őstörténeti (vagy uráli) szöveggyűjtemény megjelentetését. Fodor István jegyzékét kérésemre Fehérvári Győző a következő művekkel egészítette ki: Domokos Péter *A kisebb uráli (finnugor) irodalmakról*; Fehérvári Győző: *A Kalevala mint a magyar költészet ihletője* (disszertációjának utolsó fejezete), uő. *Magyar Kalevalák* (Kortárs, 2002. június), uő. *Az észtl irodalom vázlata* (Életünk 1993). 2011-ben egyik hallgatónk *A Kalevala hatása a magyar irodalomra* című értekezését kifogástalannak látja, de egyik fejezetét elhagyná: „néhány oldalban /.../ nem lehet feltérképezni a magyar irodalom finnországi helyzetét”, majd

hozzáteszi: „a finnek – más nemzetekhez hasonlóan – nem prózairodalmunkat, hanem a líránkat tartják világszínvonalúnak. Erről tanúskodik az utóbbi harminc esztendőben megjelent verses kötetek sokasága.”

A doktori címet elnyerve értekezését könyvvé dolgozta át, és 2002-ben a Lucidus Kiadónál, a Kisebbségkutatás sorozatban jelentette meg. A *„Dalnak új utat mutattam...”* A Kalevala és a Kalevipöeg összehasonlító elemzése, magyarországi fogadtatása c. kötetet a Finnugor Világ az évi szeptemberi számában egyik finnugor szakos hallgatónk így köszönti (FgrV 8[2002]: 46): „Nem tellett hosszú időbe Fehérvári Győző megismerését követően arra rájönnöm, hogy benne együtt van lelkesedés és szaktudás, ami ritkaság manapság. Már előadásait hallgatva úgy éreztem, megelevenedik ez a nagyvilág elől jószerével rejtett csoda, a finn és az észti irodalom.” E mű a tudós szerző óriási tudásanyagot magában foglaló monográfiája. Csúcs Sándor születésnapjára köszöntőjében többek között kiemeli: „Fehérvári Győző rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amellyel egy egyetemi oktatónak feltétlenül rendelkeznie kell, a magától értetődő szaktudáson kívül szereti, amit tanít, és szereti, akiket tanít. Ezért Tanszékünkön való közreműködése minden tekintetben eredményes, ami jól lemérhető a hallgatók érdeklődésén, és ami időnként a [60-éves] jubiláns által irányított szakdolgozatok formájában is konkretizálódik.” (FgrV 11[2006]/2: 29).

2004-ben Nagy Katalinnal – mint válogató- és szerkesztőtárral – együtt a Magyar Versmondásért Alapítvány gondozásában egy 490 lapos antológiát adtak ki igazi csemegékkel, 260 lírai és 80 prózai művet: *Dalom, dalom, hej! Regém, regém, haj! Szöveggyűjtemény vers- és prózamondóknak a rokon népek irodalmából*. A finn, az észti, a karjalai, a vepsze, a vót, a lív és a lapp szövegeket a PPKE képviseletében – mint az ELTE-s kollegina is – azoknak az amatőr versenyzőknek szánta, akik részt kívánnak venni a Rokon Népek Költészete Fesztiválon. Az észti lírát jó 50 (főleg Képes Géza magyarításában), a finnt 40 vers képviseli. A finn népköltészet fordítója N. Sebestyén Irén, az észti Bereczki Gábor. Az észti széppróza fordítói között két elbeszélés után Fehérvári neve olvasható.

A fordítói munka az új évezredben – különböző körülmények miatt – nehézkessé vált, a nem teljesen egészséges észti és finn prózafordító is talán egy kicsit kedvét veszítette, mindenesetre antológiákban, a Magyar Naplóban és egy-egy finn és észti külön kötetben megjelentek regényei, novellái. A jövő feladata lenne – akár egy szakdolgozat keretében – műfordításainak és irodalomtörténeti írásainak, cikkeinek, sok-sok szerkesztett kiadványnak teljes kiadása.

A Napút című, Irodalom, művészet, környezete alcímű 2016-os évkönyv *Kilencvenhárom jeles hetvenes* című kiadványában megjelenhetett Fehérvári Győző saját vallomása pályájáról – búcsúztatómban néhányszor idéztem is – az általa fontosnak tartott összefoglalóban (Napút 17[2015. december]: 93–95): „1972-ben sikerült bekerülnöm a Magyar Rádióba irodalmi szerkesztőnek, ahol egészen 1994-ig, a Horn-korszak kezdetéig dolgozhattam, szerkesztőként, vezető szerkesztőként, majd távozásomkor (eltávolításomkor) az irodalmi főszerkesztőség vezetőjeként. Voltam versszerkesztő, dramaturg, nyelvészeti, néprajzi műsorok gondozója, a tévével közösen szervezett amatőr versmondó versenyek szervezője, oszlopos zsűritagja. Életem legszebb korszaka volt ez a negyed század, a fordítói munka magányossága és a

stúdiómunka színésztrefáktól, váratlanul előtörő indulatoktól vibráló harsánysága változatosabbá tette a mindennapjaimat.”

Ebben az időszakban és azután is a család: Anikó, a feleség és a két lány, majd az unokák teljessé tették jó barátunk életét. Milyen büszkén mutatta az 1990-es években újjá varázsolt pilisvörösvári házukat, és különösen a finn szaunát kellett a vendégnek kipróbálnia. A teraszon bort kóstolgatva megbeszéltük az élet eseményit.

2016. május 17-én a Magyar–Észt Társaság összejövetelén Csepregi Márta ekként emlékezett: „Tavaly /.../, amikor az észt nagykövetet köszönthettük körünkben, és a társaság fennállásának 25. évfordulóját ünnepeltük, többen hallhattuk Győző lelkes beszámolóját a társaság születésének körülményeiről, arról az izgalmas időszakról, melyben úgy érezhettük hogy aktív résztvevői vagyunk a történelmi változásoknak. Az, hogy a társaság létrejött, és hogy ma is élő, aktív közösség, nagy részben köszönhető Győző tevékenységének, elkötelezett személyiségének.”

Isten veled, Győző! Az igazi derék, becsületes, magyar ember mintaképe voltál. Munkáidat továbbra is olvasni fogjuk, emlékedet megőrizzük.

Zaicz Gábor

Életpályámról¹

Hogyan lesz valakiből az észt és a finn irodalom fordítója? – kérdezték tőlem már nagyon sokszor az elmúlt több mint négy és fél évtized során, és a válaszom mindig az volt: véletlenül. Persze mondhattam volna emelkedettebben is: hogy a sors kegyelméből, vagy Isten akaratából – s így visszatekintve talán ez még közelebb is állt volna az igazsághoz.

Pedig egészen egyetemista koromig jóformán semmit sem tudtam Észtországról, legfeljebb gyerekkoromban apámék korosztályától hallottam néha keserű önvígasztalásként, hogy a háború után járhattunk volna úgy is, mint az észtek, a lettek vagy a litvánok, akiket az oroszok teljesen bekebeleztek. A finnekről nem egyszer olyan vélekedést is hallottam, hogy mázlisták, igaz meg is harcoltak érte.

Az egyetemen aztán, amelyet 1965-ben kezdtem el az ELTE-n magyar–történelem szakon, lassanként értelmet nyertek az addig hallottak. A magyar szakon akkoriban már csaknem százesztendőös hagyomány volt, hogy egy szemeszteren át tanulmányozni kellett valamelyik rokon nyelvet. Én a finnt választottam. Tanulását fél év elteltével

¹ Megjelent a Napút Évkönyv 2016. júniusi számában: 93–95. l.

sem hagytam abba, sőt egy évre rá, amikor Mai Bereczki személyében már akadt hozzá tanár is, belevágtam az észti tanulásába is. Időközben az addigi fordítások segítségével belekóstoltam mindkét nép irodalmába. Megfogott mind a kettő, pedig – a kezdetektől eltekintve – kevés köztük a hasonlóság.

A hetvenes évek megpezsdült szellemi életének és a negyedéves egyetemista reményeinek hamar véget vetett a „prágai tavasz” elfojtása. Ekkor tudatosult bennem igazán, hogy olyan pályát, szakterületet kell választanom, ami nincs reflektorfényben, ahol feltűnés nélkül, a magam elképzelései szerint dolgozhatom. Tervem hamar megvalósulni látszott, 1969-ben már novellafordításokkal szerepeltem mind egy észti, mind egy finn antológiában. Hamarosan megjelent egy, a szakdolgozatomból lerövidített észti vonatkozású hosszabb tanulmányom is. A Magyar Rádiótól is megkerestek észti hangjáték-fordítások ügyében. 1971-ben pedig az Európa Kiadó javaslatára az írószövetség kiküldött egy hónapra Észtországba. (Finnországban már 1969-ben jártam a lappeenranta nyári egyetemen.) Az észtországi utam ugyan lerövidült, mert nem engedtek továbbutazni Moszkvából, mondván, hogy Tallinnban nincs a szállodákban hely. Végül kiderült, hogy volt ugyan, de addigra az Észt Írószövetség elszállásolt a saját apró kis vendégszobájában, a szövetség épületében. Hamarosan tapasztaltam kellett, milyen szerencse ért: ottlétem alatt módomban állt megismerkedni szinte az összes észti íróval. Rengeteg élménnyel és könyvvel tértem haza.

Közben a szakmában itthon is kezdtek megismerni, számos komoly megbízást kaptam. Kisregény- és drámaaválogatást készítettem, a Bereczki-házaspárral egy megjelenésében is reprezentatív, 32 ív terjedelmű XX. századi észti költészeti antológiát állítottunk össze; a benne szereplők mintegy harmada olyan emigráns költő volt, akik nagy részének a szovjet hatóságok még beutazási engedélyt is nehezen adtak, ha hazájukba akartak látogatni. Az észti művekkel párhuzamosan mindvégig ott sorakoztak fordításaim között a finnből fordított kisregények, novelláskötetek is. A két nyelvből összesen kéttucatnyi regényt, kisregényt, vagy kétszer annyi novellát és ugyanannyi drámát és hangjátékot fordítottam le. Az észtek majd mindegyik műfajban túlsúlyban voltak, esetükben az is motivált, hogy tudatosítsam a hazai olvasóközönségben, a Szovjetunióban is élnek olyan nemzetek, amelyek egyáltalán nem „szovjetek”. Gyakran jártam Finnországban, rengeteg barátot szereztem és láttam vendégül Budapesten. Finn útjaim azt követően sokasodtak meg, miután 1972-ben sikerült bekerülnöm a Magyar Rádióba irodalmi szerkesztőnek, ahol egészen 1994-ig, a Horn-korszak kezdetéig dolgozhattam, szerkesztőként, vezető szerkesztőként, majd távozásomkor (eltávolításomkor) az irodalmi főszerkesztőség vezetőjeként. Voltam versszerkesztő, dramaturg, nyelvészeti, néprajzi műsorok gondozója, országos, a tévével közösen szervezett amatőr versmondó versenyek szervezője, oszlopos zsűritagja. Életem legszebb korszaka volt ez a negyed század, a fordítói munka magányossága és a stúdiómunka színésztrefáktól, váratlanul előtörő indulatoktól vibráló harsánysága változatossá tette a mindennapjaimat. A későbbiekben, ha megkérdezték, hogy érzem magam magánzóként, az ellenségeimnek mindig azt mondtam, kitűnően, a barátaimnak, egykori kollégáimnak azonban még évtizedekkel

később is kénytelen voltam bevallani, hogy álomban máig igen gyakran megfordulok a Rádióban.

Már évekkal az utcára kerülésem előtt is megtapasztaltam, hogy egyre kevesebb a publikálási lehetőség, hát még az ilyen, kevésbé ismert irodalmak esetén, de nem volt sok időm a jövőmön töprengeni, egy nyitott szívűtét, majd az azt követő infarktus hamar elhessegette ebbéli gondolataimat. Nehezen tértem magamhoz, nem is sejtettem, mennyi mindent tartogat még számomra az élet. 1999-ben megkaptam az Észt Köztársaság külföldi polgárnak adható legmagasabb kitüntetését és a finn Ponkala Alapítvány tízezer márkás fordítói díját. Az előbbi Pesten, az utóbbit egy észt kollégámmal együtt Tartuban vehettem át. És ami talán még nagyobb örömet okozott, hogy óraadóként folytathattam 1993-ban elkezdett egyetemi oktatói pályámat, előbb az ELTE-n, majd több mint 15 éven át a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. A fordítás mellett a két nép irodalomtörténetével, kulturális kapcsolatainkkal is foglalkoztam, hűsz esztendeig pedig munkatársa, majd főmunkatársa voltam a *Világirodalmi lexikon*nak. A későbbiekben egyetemi oktatóként módomban állt, és kapacitáltak is rá, hogy rendszerezem magamban mindazt a tudást, amit finn és észt irodalmárként, rádiósként a magyar irodalom népszerűsítése közben magamba szippantottam. S ha már így alakult az életem, 1998-ban – valószínűleg azóta is egyedüli főfoglalkozású rokkantnyugdíjasként – felvettek az ELTE doktori iskolájába, és 2000-ben PhD doktori fokozatot szereztem. Disszertációmát később könyvvé dolgoztam át, melyet 2002-ben a Lucidus Könyvkiadó jelentetett meg. Fordítóként azért az új évezredben is tevékenykedtem, antológiákban, a Magyar Naplóban és egy-egy finn és észt, külön kötetben megjelent regény esetében.

Munkám és szerencsém folytán számos „történelmi” eseménynek részese lehettem. Itt csupán kettőt említek meg. 1989-ben Helsinkiben a „vendéglátó” finneket leszámítva egyetlen külföldiként részt vehettem a Lennart Meri későbbi köztársasági elnök által Helsinkiben létrehozott első önálló észt nagykövetség megnyitásán. (Ekkor még nem deklarálták hivatalosan az Észt Köztársaság visszaállítását.) A Magyar–Észt Társaság elnökeként pedig 1993-ban Antall József betegsége és Jeszenszky Géza külföldi útja miatt a Külügyminisztérium felkérésére társaimmal együtt ideérkezésekor én fogadhattam a Mart Laar miniszterelnök vezette észt kormányküldöttséget. A fogadás nem igényelt különösebb protokolláris tudást, a miniszterelnökkel való kézfogás után mindjárt kedves ifjúkori költő barátomat, Paul-Eerik Rummót ölelhettem át – ezúttal kulturális miniszteri minőségében.

Fehérvári Győző

Finnugor versek

Pusztay János szerkesztésében jelent meg tavaly *A finnugor irodalmak legszebb 12 verse* c. kötet, a 13. finnugor írókongresszus tiszteletére (Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum, Badacsonytördemic 2015.) Ebből közlünk alább néhány szemelvényt. *A szerk.*

Jurij Vella (1948–2013, nyenyec)

OLAJFELHŐ

Vatyjogan környékén
Olaj, olaj, olaj feketéll.
Halászháló, evező, ladik –
Minden olajban fulladozik.
Ha felbontod a csukát,
Késed az olajba vág,
Teát is ha főznél,
Vizet hasztalan keresnél.
Szarvasaink lábát, jaj,
Bemocskolta az olaj –
A szomszédék futottak hozzánk
Szörnyű híreik hogy elmondják.
A varjak gyomrában is
Olaj zsírosodik
Felhőink az égen
Úsznak feketében,
Sátraink alja, lapja
Foltosodik az olajba'.
Fáink az erdőben
Talpig feketében.
Szarvasborjú-gyermekecske
Szemed mért sírod könnyesre?
Maszatos orrocskád, gyere,
Megtörlöm harmatcseppbe.

Fordította Nagy Katalin

Valentyina Lebegyeva (vepsze)

DAL A SZÜRKE RÉCÉRŐL

Szállt a madárka
szállt a szürke réce
a tengeren túlról
a hazai partra.
A tengeren túlról
a hazai partra,
ott egy könnyű szellő
a szárnyára vette.
Egy könnyű szellő
a szárnyára vette,
tolla egy pihéjét
felkapta, letette.

Tolla egy pihéjét
felkapta, letette,
fészket hova rakjon
útján így vezette.
Fészket hova rakjon,
útján így vezette,
fiat hol neveljen,
így adott tanácsot.
Fiat hol neveljen,
így adott tanácsot,
élelmet hol leljen,
ekképp segítette.

Száll a madárka
száll megint a réce
a tengeren túlról,
de sokadmagával,
a hazai partra,
de népes családdal.
Hozza a fiait,
hozza a lányait,
töltsék meg a fészket,
az volt szíve vágya,
hogyan nemzetségének
legyen folytatása.

Fordította Kubínyi Kata

Szvetlana Gyinyiszlamova (1960–, manysi)

VÍZCSEPP
(2003)

*Ha a vízcseppbe csipetnyi sót szórnak,
A cseppecske könnyé lesz.
Ha az embernek néhány rossz szót szólnak,
Gyenge szíve megremeg.*

Én, földdel bíró nő – némán nem élhetek,
Amíg csak élek őrzöm anyanyelvemet.
Vajban úszó gondolatom szövi beszédem
Vajban lakó szívem, szövégeti beszédem.

Tiszta Szoszva-vízben én, vízcsepp ragyogok,
Pengő jegek közt én, jégcsepp, csillogok,
Ömlő esővel én, esőcsepp, lecsurgok,
Hulló hóval én, hópéhely, firgek-forgok.

Eszkendők során én sok mindent megértem
Anyácskám térdén, ím, sokat üldögéltem,
Rég folydogáló víz cseppjeként csorogtam,
Egykoron manysi népem között lakoztam.

Minden erdő ösvényét bejárta lábam,
Előre vivő út gondolatát megtaláltam.
Halltam Torum földjének-vizének énekét,
Énekeltem Anyácskám énekelt énekét.

Halk énekem hangosan ontottam a földre,
Kedvemet elhagytam könnyem letörölve,
Mától fogva szeretnék vízcsepp maradni,
Népem dalait-meséit észben tartani.

Én, földdel bíró nő – némán nem élhetek,
Amíg csak élek őrzöm anyanyelvemet.
Vajban úszó gondolatom szövi beszédem
Vajban lakó szívem, szövégeti beszédem.

Fordította Nagy Katalin

Leonyid Longortov (hanti)

A VARJÚ NAPJA

Reggel óta vártok engem,
Ideje hát útra kelnem,
Az ünnepre felkészülöm
Mindenki segített nekem:
Nővérem varrta a csizmát,
Apám készítette a szánt,
Szép övet adott bátyám,
Búcsúszókat édesanyám.
Ősi ünnepet ülünk ma,
Vendégségbe tartok oda,
A hantik a varjút tisztelik,
Mint egy család, úgy ünneplik.
Szüleimtől elköszöntem,
Az útra felszerelkeztem,
Fürge szánomar felültem,
Mint szélvihar elrepültem.

Fordította Nagy Katalin

Armas Hiiri (1935-, inkeri finn)

MAJD' MINDEN SZÓ FELEDÉSBE MERÜLT

Majd' minden szó feledésbe merült.
Csak néhányat őrzött meg
emlékezetem:
anya, apa
kenyér
nap
föld.
Mint a rügyek
várják idejüket.
Hirtelen
- tavasszal a levelek -
egymás után
feslettek ki
anyanyelvem szavai
örökös susogásra
ébresztve
szülőfalum háborús lángoktól üszkös
felejtethetetlen fáit.

Fordította Pusztay János

A Habsburg–finnugor összeesküvés

Az internet magyar oldalain és néhány könyvesbolt kínálatában jelentős teret foglalnak el a műkedvelő őstörténészek irományai: szöveges bejegyzések, hozzászólások itt, illetve nyomtatott művek ott. Elsőprő többségük hirdeti, hogy a XIX. században élt és alkotott két finnugrista – Hunfalvy Pál és Budenz József – Habsburg-ügynök volt.

Az egyik helyen például ezt olvashatjuk:

„Az első számú léleknyomorítót, aki a történelem egyik legördögibb tervét végrehajtotta, úgy hívják Hunfalvy Pál. Eredeti neve Paul Hunsdorfer. A Magyar Tudományos Akadémia 1841-ben vette fel a tagjai közé, nevét ekkor magyarosította. Tíz évvel később, 1851-ben már ő volt az akadémia egyértelmű szellemi vezére! A Magyar Királyságban ekkor kerül hatalomra a nyílt abszolutista önkény, Alexander Bach osztrák belügyminiszter vezetésével. A tervet, amit végrehajtottak, nyilvánvalóan nem a pillanat és a véletlen szülte. Hiszen a Habsburgok célja trónra kerülésük pillanatától az volt, hogy Magyarországot teljesen beolvasszák a birodalomba. Ennek az ördögi tervnek volt része Hunfalvy kivétel nélkül minden döntése, amit a Magyar Tudományos Akadémia szellemi vezéréként hozott.” (<http://utikonyv.hupont.hu/15/ki-nyomorította-meg-a-magyar-lelket>)

A Habsburg-dinasztia és a finnugristák közti titkos együttműködés feltételezése már régóta mérgezi a magyar közgondolkodást. Első felbukkanásának idején Budenz József még nem szerepelt az áruló finnugristák között, őt csak később érte el ez a hamis vád. A Habsburg–finnugor konspirációs teóriával már Hunfalvy Pál is kénytelen volt harcolni. 1883-ban olvasta fel az Akadémián: Ugor vagy török–tatár eredetű-e a magyar című dolgozatát. Többek közt ezt mondta: „Midőn 1856-ban a »Magyar Nyelvészet«-et akartam megindítani, több általam ismert és tisztelt magyar író támogatásra szólíték fel. Az egyik – még él, azért nem nevezem meg – támogatását megígérvén, egyszersmind azt is tudatá velem, hogy egy igen tekintélyes akadémiai tag által – az ugyan nem él többé, de azért még sem nevezem meg, tudván, hogy: »de mortuis« stb. – figyelmeztetett arra, hogy engem az osztrák kormány azért vesztegetett meg, hogy a magyar nemzet hitelét a finn rokonság hirdetésével lerontsam, tehát óvakodjék én tőlem.” (Hunfalvy Pál: Ugor vagy török–tatár eredetű-e a magyar nemzet? Értekezések az MTA Nyelv- és Széptudományi Osztálya köréből 11/1. [1883]: 4.)

Tehát már 1856-ban élt ez a legenda! 1883-as előadásában Hunfalvy visszautalt egy hat évvel korábbi vitára is. 1877-ben a Századok lapjain ismertette Antti Jalava: Unkarin maa ja kansa: Neljäkymmentä matkakirjettä (Magyarország és népe. Negyven utazási levél) című könyvét. Jalava a 34–36. levélben a finn–magyar nyelvrokonságról ír. Megállapítja, hogy a magyarok szégyellik ezt a rokonságot. Nehogy már a hunok utódai „amolyan semmirekellő népnek” legyenek a rokonai! Ez a gőgös büszkeség Jalava szerint Kossuth Lajostól ered. Hunfalvy Jalava nyomán idézi is Kossuthot: „Fájdalom, akadának magyar írók is, mi inkább elkeseredést mint csodálkozást kelt, kik ellen nem állhatván a habsburgi diplomaták cselekedéseinek, elfojtották magokban a nemzeti érzést és csatlakoztak amaz idegen

írókhoz.” (Hunfalvy Pál: Magyarország és népe. Negyven Utazási levél. Írta Jalava Antal. Magyarország térképével. Helsingfors, 1876., ism., Századok 1877: 262–263. Az eredeti német nyelvű szöveg Gesammelte werke von Ludwig Kossuth III., Grimma–Leipzig, 1850: 184–185.)

Kossuth Lajosnak a magyar őstörténettel és a finnugor rokonsággal kapcsolatos nézeteiről 1850-ben megjelent művének 3. kötetének utolsó fejezetében olvashatunk (Der Ursprung der Magyaren, in: Kossuth i. m.: 183–198.) Kossuth szerint a magyar és finn nyelv között nincs nagyobb hasonlóság, mint a francia és a szláv között. Ez mosolyra fakasztó cáfolata a finnugor nyelvrokonságnak, hiszen a szláv nyelvek és a francia egyaránt az indoeurópai nyelvcsaládba tartoznak. A továbbiakban Kossuth azzal érvel, hogy a magyarok a férfias szépség megtestesítői, a finnek viszont rútak, a magyarok vitézek és nemes lelkűek, a finnek viszont ravaszak és csalók. A finnek pocskondiázása után rátér a hunok dicsőítésére, és megállapítja, hogy a magyarok csakis a hunok rokonai lehetnek. (Kossuth i. m. 189–198.). Kossuth művének idézésével újabb hat évvel jutottunk vissza: tehát már 1850-ben Habsburg-ügynököknek tartották a finnugristákat, és éppenséggel nem akárki, hanem a nemzet bálványá, Kossuth Lajos!

Csakhow Kossuth Lajos összegyűjtött műveit nem Kossuth Lajos írta. Erről maga az érintett nyilatkozott sértődötten a Századok ugyanazon évfolyamában: „Zerffy, kivel én alig találkoztam egyszer vagy kétszernél többször ez életben, egyenesen hazudott, ha magát Privatsecretäremnek adta ki. Sohasem volt sem titkárom, sem semmim. ... Mi mindent bocsátott szélnek Zerffy nevemben? s van-e azok közt valami, mit magaménak elismerhetnék? nem tudhatom; mert könyvét sohasem láttam: hanem azt mondhatom, hogy én a finnekről s a magyarok fajrokonságáról tudomra ez életben soha egy betűt sem írtam; bajos is volt volna írnom, miután nekem e fajrokonsági kérdésről még csak véleményem sincs. Soha sem foglalatostkodtam vele. Egészen kívül esik azon gyakorlatias szemponton, mely engem történelmi tanulmányaimban vezetni szokott. Azt sem mondhatom, hogy a finneknek akár morphológiája, akár culturtörténelme valaha speciális tanulmányaim közé tartozott volna, egyetmást azonban mégis csak tudok felőlük is múltjokról is, jelenökről is, s a mit róluk tudok, az merőben ellenkezik testi, lelki tulajdonaiknak, alakjuknak, jellemüknek azon szintoly ostoba és sértő leírásától, melyet Zerffy az én nyakamba var. Én Zerffy eme productumát határozottan kohlolmánynak nyilatkoztatom.” (Kossuth Lajos: A „Századok” 1877. 1–4. füzetéről. Századok 1877: 768. Az idézetből egyébként megállapítható, hogy Kossuth Lajos szimpatizált a finnekkel.)

Ki volt ez a Zerffy, és mi köze Kossuth összegyűjtött műveihez?

Frank Tibor könyvéből (Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe. 1820–1892, Budapest, 1985) pontosan tudjuk: Zerffi Gusztáv még az 1848-as forradalom előtt színészként kezdte karrierjét, majd Pest-Budán beállt újságírónak. Egyik cikkében megtámadta Petőfi Sándort is. A márciusi forradalom hevében megalapította a *Reform* című újságot, majd katonának állt. 1849 tavaszán *Der Ungarn* néven ismét újságot alapított. A bukás után Belgrádba menekült. Felbukkant Kossuth közelében,

egy alkalommal találkoztak is. Megélhetését Zerffi az osztrák titkosrendőrségnek postázott besúgói jelentéseiből fedezte. Termékeny szerző volt, majdnem 2000 jelentést írt. Ez a kapcsolat 1865-ig tartott. Miután ügynökként már nem kellett, Zerffi figyelme a tudomány felé fordult. Ahhoz is volt tehetsége: 1880-tól 1885-ig Londonban a Royal Historical Society elnöke volt. (Frank Tibor i. m.)

Kossuth Lajos összegyűjtött műveit azonban nem Zerffi Gusztáv írta, noha a kötetben ő volt feltüntetve szerkesztőként, és ezáltal került Kossuth cáfolatának középpontjába. Frank Tibor ezt írja Zerffi Gusztáv életrajzában:

„Zerffinek egy 1852 októberében, Karl Marxhoz írott – s ez ideig kiadatlan – leveléből azonban kitűnik, hogy nemcsak Kossuthnak, neki sem volt köze a grimmalipcsei kiadáshoz. Zerffi szerint a vállalkozás »irodalmi csibészés«, amelyet Adolf Buchheim újságíró követett el, s mely ellen megjelenése idején ő maga hiába tiltakozott Törökországból – egyetlen lap sem közölte »reklamációját«.” (Frank Tibor i. m.: 62.)

Ki volt Adolf Buchheim?

1848 tavaszán Oskar Falkéval együtt a bécsi *Studenten-Couriert* szerkesztette. Igazi márciusi ifjak voltak mindketten, a forradalom lelkes harcosai és hívei. Szeptemberben Magyarországra jöttek, beléptek a bécsi légióba, hogy részt vehessenek a magyar szabadságharcban is. A bukás után Brüsszelben majd Londonban éltek. Buchheim később a londoni King's College németirodalom-tanára lett. Oskar Falkét 1851-ben fogadta Kossuth Lajos is. Adolf Buchheim a Kossuth nevében elkövetett könyve mellett Oskar Falke társszerzőségével más műveket is publikált, együtt próbálták újraéleszteni a forradalom pislákoló tűzét. Arról eddig nem került elő adat, hogy beálltak volna Habsburg-ügynököknek. Azt viszont tudjuk, hogy Alexander Bach belügyminiszter igyekezett megakadályozni Buchheim és Falke műveinek kiadását. (Frank Tibor i. m.: 62–63.)

A Buchheim által Kossuth nevében írt műben van még egy számunkra érdekes részlet. A szövegben éppen ott, ahol a Habsburg-diplomáták cselszövéseiről olvasunk, található egy lábjegyzet, amely fölhívja a figyelmet arra, hogy Pesten Heckenast nyomdaja éppen most adta ki a híres tudós és korábbi kultuszminiszter, Horváth (Mihály) német nyelvű könyvét Magyarország történetéről (*Geschichte Ungarns*), és mindmostanáig ez a legjobb mű ebben a témában. A szövegből nem derül ki egyértelműen, hogy Horváth Mihály a Habsburg-barát árulók közé tartozik-e vagy sem (Kossuth [Buchheim] i. m.: III/185.).

A lábjegyzet azonban valótlanságot állít: Horváth Mihálynak 1850-ig, a hamisított Kossuth-válogatásig nem jelent meg német nyelvű magyar történeti munkája. Sőt, a reformkorban alkotó magyar történészek közül Horváth Mihály foglalkozott legkevésbé a magyar őstörténettel. A magyarok története című könyvének csak az 1845-ben megjelent harmadik kiadásában állt be a hun–magyar rokonság hirdetői közé. Műve ugyan 1847-ben megjelent Bécsben, de nem németül, hanem magyarul.

Összefoglalva a fentieket, a következőket állapíthatjuk meg: Közvetlenül a szabadságharc leverése után egy osztrák származású emigráns forradalmár írta le először,

hogy a finnugor rokonságot a Habsburg-diplomaták terjesztik Magyarországon. Ennek a teóriának a megalkotása során Adolf Buchheim olyan gondolatokat tulajdonított Kossuth Lajosnak, amelyeket az nem vallott, téves állításokat közölt Horváth Mihályról, a magyar emigráció egyik kiemelkedő tagjáról, továbbá a legnagyobb kárt a forradalom és szabadságharc szintén kiemelkedő képviselőjének, a debreceni országgyűlés egykori jegyzőjének, az 1850-es években kiemelkedő tudósi pályát befutó Hunfalvy Pálnak okozta.

Miért tette?

Három lehetőség merül föl (illetve ezek kombinációja is).

Az első: Mivel Buchheim valótlanságokat állított a 48-as forradalom és szabadságharc kiemelkedő tagjairól, és egyikük nevében hamisításra is vetemedett, feltehető, hogy ő is a bécsi titkosszolgálatnak dolgozott, s a maga eszközeivel próbált ártani a magyaroknak. Ezt a feltételezést gyengíti, hogy Adolf Buchheim ügynökmúltjáról eddig nem bukkantak föl adatok.

A második lehetőség, hogy a Habsburg-finnugor konspirációs teória kiagyaloja lelkes magyar hazafivá vált, és a Kossuth nevében írt művével a Habsburg-ellenességet próbálta ébren tartani. A Buchheim által Kossuthnak tulajdonított magyar őstörténeti nézetek Horvát István tanításaira vezethetők vissza. Horvát István 1846-ban hunyt el. Hatalmas gyászünnepélyt rendeztek tiszteletére, melyen Vasvári Pál, az 1848-as márciusi ifjak egyik leendő vezére mondott emlékbeszédet. Adolf Buchheim mint Bécsből érkezett egyetemista magyar társaitól megismerhette egykori tanáruk nézetét, tapasztalhatta élénk kultuszát. Horvát István hatását bizonyítja, hogy Buchheim Kossuth nevében írva etimologizált is: a magyar népvét a *mag* szóból vezette le (Kossuth [Buchheim] i. m.: III/195.), ugyanúgy, mint Horvát István a Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történeteiből (Pest, 1825: 7–8.) című könyvében.

A harmadik lehetőség, hogy Adolf Buchheim csupán pénzt akart keresni. Könyvét nem a magyaroknak, hanem a Kossuth Lajost nem ismerő, de csodálattal figyelő európai polgároknak szánta, az ő kíváncsiságukon és tudatlanságukon akart nyereszkeskedni.

A további kutatások során esetleg még fölbukkanhatnak adatok Adolf Buchheim motivációjának megértéséhez, illetve célszerű lenne Horvát István munkásságát áttekinteni, hátha írásos bizonyítékot találunk arra, hogy a finnugor nyelvrokonság hazai hirdetőinek Habsburg-barátságára vonatkozó alapötlet tőle származik. Egyelőre úgy tűnik, hogy ezt a butaságot a Habsburgok és a finnugristák összeesküvéséről nem a magyarok találták ki. Sajnos azonban ők terjesztik.

Klima László

Útban Mikäli és Naimaa földjéről anyanyelvünk tájai felé: kis félrefordítás-tipológia finnről magyarra ültetett szövegek alapján²

1. Az ELTE finn szakjának oktatójaként az évek során számtalan finnről magyarra készült fordítást kellett az eredetivel egybevetnem. A kezdő fordítók munkáiban a következő három alapvető hibatípussal találkoztam:

Félrefordítás: a fordító más jelentést tulajdonít a lefordítandó szónak, szó szerkezetnek, mondatnak stb., mint kéne, azaz a lefordítandó formához hibás jelentést rendel.

Szó szerinti fordítás: a fordító a helyes jelentést tulajdonítja ugyan a lefordítandó szónak stb., de – a forrásnyelvi mintáktól vezérelve – nem találja meg a hozzáillő magyar nyelvi formát. Azaz a lefordítandó jelentéshez hibás formát rendel.

Nonszensz fordítás: a fordító nem értelmez, hanem lineárisan haladva minden elemet behelyettesít azzal a magyar megfelelővel, amely a leghamarabb eszébe jut, vagy amelyet a szótár az első helyen közöl. A nonszensz fordítás végterméke sokban emlékeztet a szövegkohézió és -koherencia iránt érzéketlen számítógépes fordítóprogramokkal létrehozott szövegekre.

Az alábbiakban csak a félrefordítással foglalkozom, és néhány gyakori altípusát mutatom be kezdő fordítók munkái alapján.

2. Az anyagomban szereplő félrefordítások többsége elsődlegesen valamely szemiotikai alapú konfliktusra (2.1–6), kisebb része más okokra (2.7–8) vezethető vissza.

2.1. Homofónián alapuló félrefordítás: a köztük levő hangalaki hasonlóság miatt a fordító A lexémát B lexémával azonosítja, és így a fordítás alapjául A helyett B-t választja. (Ez történhet azért, mert csak B-t ismeri, és A-ról is azt hiszi, hogy valójában B; meg azért is, mert ugyan A-t is és B-t is ismeri, de nem tudja megjegyezni, hogy melyik melyik.) A két lexéma etimológiailag lehet független egymástól (pl. *tutkija* 'kutató' – *tukija* 'támogató', *valita* 'választ' – *valittaa* 'panaszol' stb.), de össze is függhetnek (pl. *jokainen* 'minden egyes' – *jonkinlainen* 'valamilyen', *käyttö* 'használat' – *käytöntö* 'gyakorlat', *uudistaa* 'megújít' – *uudestaan* 'újra' stb.). A szóban forgó mechanizmus hasonlít arra, amit népetimológiának hívnak.

² Az ELTE Egyetemi Anyanyelvi Napok című 2016. április 21-i rendezvényén elhangzott előadás bővített változata.

Az (1) példában a fordító a *mikäli* 'amennyiben' kötőszót vélhetőleg a vele homofón *Mikkeli* helynévvel azonosítja, és ebben az azonosításban nem zavarja, hogy Mikkeli város nevében geminált *k*, valamint *e* van, nem pedig egyszerű *k* és *ä*; sem az, hogy amennyiben az értelmezése helyes volna, akkor a finn mondatnak morfoszintaktikailag egész másképpen kellene festenie (pl. a birtokosnak birtokos esetben kéne állnia stb.); sem az, hogy a valóságban nem létezik, és soha nem is létezett semmiféle mikkeli irodalmi nyelv.

(1) *Mikäli kirjakieltä ei ennestään ollut ... → Mikäli irodalmi nyelhe nem volt régi ...*
Helyesen: 'Amennyiben régebben nem létezett irodalmi nyelv ...'

A (2) példában a hangzásbeli hasonlóság az *ajella* '(itt:) borotvál' és az *ajatella* 'gondolkodik' igék közt áll fönn. Ahhoz, hogy a simára borotvált urakból *gondolkodó* legyen, itt is az kellett, hogy a fordító eltekintsen a grammatika szabályaitól, másképp a passzív igenevet nem értelmezhetette volna aktívan.

(2) *sileäksi ajeltuja → szimplán gondolkodók*
Helyesen: 'simára borotváltak'

A (3) példabeli félrefordítás a *pelkästään* 'csupán' határozószó és a *pelätä* (töve: *pelkää-*) 'fél' ige közti homofónián alapul. Az, hogy a feltételezett 'félve' jelentéshez a *pelkästään* helyett igencsak más felépítésű hangalaknak kellett volna társulnia, ahogy eddig sem, itt sem akadályozta az értelmezést.

(3) *pelkästään hengittämällä Suomen ilmaa → félve szívta magába az ország levegőjét*
Helyesen: 'csupán azáltal, hogy finn levegőt szívott'

Homofónián alapuló félrefordítás és népetimológia rokonságát illusztrálja a (4) példa:

(4) *Hän piti muodikasta salonkia → Kedvelte a módos salonokat*
Helyesen: 'Divatos szalont tartott fönn'

A finn *muodikas* 'divatos' szót a fordító a magyar *módossal* hozta kapcsolatba. A két szó közti hangalaki hasonlóság nem véletlen, hiszen azonos töről fakadó jövevénytörzsek ezek, bár más-más jelentéssel, tehát afféle hamis barátok.

Az asszociációt kiváltó hangalaki hasonlóság általában hosszabb szekvenciákra, több szótagra is kiterjed, máskor viszont a pusztá szóeleji alliteráció is elég a félreértelmezéshez, mint az alábbi példában a *Ranska* (avagy *ranska*) és *Ruotsi* (avagy *ruotsi*) nevek esetében (5):

(5) *Ranskan vallankumous; Kanadan ja Belgian ranskankieliset → a svéd forradalom; Kanada és Belgium svéd nyelvű lakossága*
Helyesen: 'nagy francia forradalom'; 'Kanada és Belgium francia nyelvű lakossága'

Természetesen ehhez a félrefordításhoz az alliteráción túl szükség volt a két szó funkcionális rokonságára is (ország-, ill. nyelvnev mindkettő); másféle *r*-rel kezdődő főnévvel aligha jutott volna a fordítónak eszébe a számára amúgy nagyon is ismerős ország- és nyelvnevet behelyettesíteni. Mindenesetre jól szemlélteti ez a példa a homofónia erejét: még azt is képes elfeledtetni a fordítóval, hogy legjobb tudomása szerint soha nem volt a történelemben svéd forradalom, és a svéd sem Kanadában, sem Belgiumban nem hivatalos nyelv.

A következő példában egy szinonímián alapuló és legitimnek mondható váltás ('feladat' → *munka*) teremti meg a lehetőséget a hasonló hangzáson alapuló, de immár illegitim 'diplomáciai munka' → *diplomamunka* váltásra:

(6) *laiminlöi diplomaattisen tehtäväsä* → *elhanyagolta diplomamunkáját*

Helyesen: 'elhanyagolta diplomáciai feladatát'

A homofónián alapuló félrefordítás sajátos esetének minősíthetjük a téves etimológiai következtetést. Ilyenkor a származékszónak az alapszóval való hangalaki hasonlósága már csak jelzés értékű: arra inti a fordítót, hogy felismerje az alapszót, és hogy próbálja meg levezetni belőle – következetes szóelemzéssel – az ismeretlen származékszó jelentését. A szótárbeli összefüggések azonban, mint tudjuk, korántsem olyan következetesek, hogy e törekvés ne fülhasson kudarcba, azaz ne vezethessen félrefordításhoz, miként a következő két példa mutatja. A (7) példában szereplő *erikoistua* 'specializálódik, szakosodik' ige alapszáva az *erikoinen* 'különleges' melléknév, a (8) példabeli *junaila* igéé pedig végső soron a *juna* 'vonat' főnév, ettől függetlenül azonban az ige jelentése: 'parancsnokol; kijár, elintézt'.

(7) *erikoistuminen* → különlegessé válás

Helyesen: 'specializálódás'

(8) *R. junaili tytön korkeakouluun* → R. elvonatozott a lány főiskolájára

Helyesen: 'R. bejuttatta a lányt a főiskolára'

A homofónián alapuló félrefordítások arányát, jelentőségét hiba volna alábecsülni. Bár az esetek többségében igaz, hogy ez a fordítási hiba a hiányos lexikális tudás következménye, az (5)-ben látott 'francia' → *svéd* értelmezés mutatja, hogy a hasonló hangzás olykor még az amúgy meglévő, szilárd lexikális ismeretet is felülírhatja. Tény, hogy homofónián alapuló félrefordításra itt-ott még a hivatásos fordítóknál is találni példát.

2.2 Homonímián alapuló félrefordítás: a lexikális homonímiánál (pl. *kuusi* '6' és *kuusi* 'lucfenyő') gyakrabban okoz problémát a szintaktikai, amikor is két szemantikai szerkezet alakilag egybeesik. Közismert példája a magyarban: *az oroszlán simogatása veszélyes*. Az A és B szemantikai szerkezet közti alaki egybeesés miatt a fordító A szerkezetet B szerkezettel azonosítja, és így a fordítás alapjául A helyett B-t választja (ahelyett, hogy „az oroszlánt simogatni veszélyes”, azt, hogy „veszélyes, ha az oroszlán

simogat”, vagy fordítva).

Már a (8)-beli *junaili* 'bejuttatta' → *elvonatozott* átváltást is ilyen egybeesésnek köszönhetjük, az alapszó jelentésén ('vonat') túl: a *tytön* ui. értelmezhető úgy is, mint accusativusban álló tárgy ('a lányt a főiskolára'), meg úgy is, mint genitivusban álló birtokos jelző ('a lány főiskolájára'), lévén, hogy a finnben az accusativus és a genitivus ragja megegyezik. A fordító, mint láttuk, az utóbbi értelmezést választotta, hiszen ez illett a *junaili* tárgyatlan értelmezéséhez.

A genitivusban álló kifejezés kétértelmősége szolgáltatott alapot a következő félrefordításhoz is:

(9) *Terijoen hallitus* → *a Teri-folyó szabályozása*
Helyesen: 'a terijoki kormány'

A fordító számára ismeretlen fogalom volt a Karjalai-szoros Terijoki nevű településén 1939 őszén létrejött bábkormány, sőt maga a szóban forgó, genitivus loci funkcióban álló földrajzi név is, ezért az utóbbit az elemeire bontotta, a *-joki* 'folyó' utótagot – mellyel folyónevekben korábban gyakran találkozhatott (itt, ha tetszik, a *morfológiai* homonímia esetével állunk szemben) – lefordította, majd az így kapott (állítólagos) víznevet immár genitivus obiectivusi funkcióval ruházta fel, amire a *hallitus* 'kormány; kormányzás; igazgatás, vezetés' főnév *hallita* 'kormányoz; igazgat' alapszavának tárgyas volta miatt érezhette feljogosítva magát. A 'kormányzás, igazgatás' → *szabályozás* értelmezésre nyilvánvalóan e feltételezett (és folyónévként azonosított) tárgykifejezés kedvéért volt szükség, elvégre folyót nem igazgatni, hanem szabályozni szoktak. Más lapra tartozik, hogy ezzel a fordító tovább növelte a félrefordítások számát, hiszen nemcsak a szintaktikai szerkezetet (és benne a földrajzi név morfológiai szerkezetét) értelmezte át, hanem a *hallitus*nak is olyan új jelentést tulajdonított, amellyel az nem rendelkezik.

Nem kell a vélt és a valós szerkezetnek maradéktalanul egybeesnie ahhoz, hogy az ilyesfajta csere bekövetkezzék. Mint láttuk, a fordítók hajlamosak átsiklani bizonyos tények fölött, pl. afölött, hogy a szerintük egy szintaktikai szerkezetet alkotó egységek intonációs szempontból egyértelműen elkülönülnek egymástól. A (10) példa egy párbeszéd részlete, amelyben a „Hova mész?” kérdésre így felel a megkérdezett fiatalember:

(10) *Naimaan, parakkiin.* → *A naimaai barakkba.*
Helyesen: 'Csajozni, a barakkba.'

Ha eltekintünk a vessző által jelzett intonációs határtól, valamint attól, hogy nem létezik *Naimaa* nevű hely, akkor valóban értelmezhetjük a (10)-beli szerkezet úgy, ahogy a fordító tette. A szerkezeti homonímia ebben az esetben egyfelől a hipotetikus *Naimaa* helynév genitivusi alakja (*Naimaa-n*), másfelől a *naida* 'nőszül; csajozik' ige

-ma-képzős infinitivusának illativusragos alakja (*nai-ma-an*) közti egybeesés miatt áll fenn. A valós szerkezetben a szóban forgó szóalak helyhatározói funkciót tölt be, a vélt szerkezetben viszont birtokosjelzői, közelebbről genitivus loci funkciót, hasonlóan a (9)-beli településnévhez. Abban, hogy a fordító ez utóbbi értelmezés mellett dönthetett, itt is döntő szerepe volt a morfológiai homonímiának. Finnül ui. *maa* a.m. 'föld', és a fordító jó pár *-maa* végű helynévvel találkozhatott tanulmányai során (*Polhjanmaa, Uusimaa, Loimaa* stb.). Joggal gondolhatta, hogy a megkérdéztet fiatalember is egy *-maa* végű helynevet említ.

2.3 Szinonímián alapuló félrefordítás: a köztük levő rokonértelműség miatt a fordító A lexémát B lexémával azonosítja, és így a fordítás alapjául A helyett B-t választja olyan kontextusban is, amelyre a csereszabatságuk már nem terjed ki.

Sok olyan kontextus létezik, amelyben a *työ* 'munka' és a *tehtävä* 'feladat' főnevek felcserélhetők egymással, l. pl. (6), de (11)-ben nyilvánvalóan nem ez a helyzet:

(11) *esineen tehtävä* → *a tárgya vetett munka*

Helyesen: 'a tárgy funkciója'

A (12)-ben szereplő *yläosiltaan* 'felül, felső részén' szó felfogható úgy is, mint a 'tetején' szinonímája. Sok esetben mindegy is, hogy tetőről vagy fölső részből beszélünk-e, ám akkor semmiképp, ha e kifejezések felcserélésének következtében képzavarba torkollik a leírásunk:

(12) *tunturin yläosiltaan puuttomat vierteet* → *kopár hegy, a tetején fátlan domboldallal*

Helyesen: 'a kopár hegy fölül fátlan oldalai'

Kognitíve igen nehéz feldolgozni az olyan objektum képét, amelynek a tetején van az oldala, hát még akkor, ha ez az objektum alul még hegy, de a tetején már dombbá lényegül át. E példából is látszik, hogy sok fordítót nemcsak az nem képes megingatni a döntésében, ha annak következtében ellentmondásba keveredik a finn grammatikáról vagy a világról alkotott korábbi ismereteivel, hanem az sem, ha annak következtében az érintett konstrukció teljes egészében elveszti az értelmét.

2.4 Poliszémián, helyesebben a poliszémia fel nem ismerésén alapuló félrefordítás: egy A és B jelentésű lexémát a fordító egyjelentésűnek vesz, és így a fordítás alapjául akkor is A jelentést választja, amikor a lexéma történetesen B jelentésben fordul elő.

A (4) példában, melyet itt (13) alatt újra felidézek, nemcsak homofónián alapuló, hanem poliszémia fel nem ismerésével kapcsolatos félrefordítást is láthatunk.

(13) *Hän piti muodikasta salonkia* → *Kedvelte a módos szalonokat*

Helyesen: 'Divatos szalont tartott fönn'

A *pitüä* ige 'tart, fenntart' jelentésben tárgyesetű, 'szeret, kedvel' jelentésben viszont elativusi vonzattal áll a mondatban. A (13)-beli vonzat tárgyesetű (*salonkia*: partitivusi tárgy), ennek ellenére a fordító a – számára valószínűleg ismerősebb – 'szeret, kedvel' jelentés mellett döntött, és ettől – ahogy azt már megszokhattuk – az sem tántorította el, hogy a vonzatkifejezés esetragos alakja nem felelt meg az elvárhatónak.

A jelentés a szám függvényében változik a (14)-ben szereplő *olo* szó esetében, mely egyes számban 'lét; közérzet', többesben viszont 'helyzet, viszonyok, állapotok' jelentésben használatos. A fordítónak nem volt tudomása e számbeli különbség jelentőségéről, így nem a megfelelő jelentést választotta, nonszenszbe fordítva ezáltal a mondat értelmét (mely mondat ráadásul egyéb tekintetben is meglehetősen nagy átalakuláson esett át):

(14) [*messukirja*] *oli Turun piispan aloitteesta sovellettu Suomen oloihin lisäämällä siihen esipuhe* → [*a misekönyvben*] *a turkui püspök kezdeményezésére előszót alkalmaztak a finn léthez*

Helyesen: '[*a misekönyvet*] a turkui püspök kezdeményezésére a finn viszonyokhoz alkalmazták, előszót toldva hozzá'

Nem kevésbé abszurd kép tárul elénk a következő példából:

(15) *sukupolvien mittaan kertynyt sivistryksellinen pääoma* → *a generáció méretűvé dagadt kulturális tőke*

Helyesen: 'a generációk során felgyűlt kulturális tőke'

A *mitta* 'mérték, méret' főnév illativusragos alakja (*mittaan*) félúton van a névutóvá válás felé, 'során, folyamán' jelentésben, a fordító azonban ragaszkodott az alapjelentéshez. Az előző két példával szemben itt nincs diszkrepancia a vélt jelentés által feltételezett és a valós szintaktikai szerkezet között, elvégre az „x (genitivusban) + *mittaan*” szerkezet értelmezhető úgy is, hogy 'x során', valamint úgy is, hogy 'x méretére, x méretűvé'. Annál meglepőbb, hogy a fordításban semmi nem utal az eredetiben szereplő többességre ('generációk'); talán a több generációnyira dagadt kulturális tőke képzetétől a fordító kissé már maga is megriadt.

A poliszémia fel nem ismerése akár az eredetivel ellentétes értelmű fordítás születéséhez is vezethet. Ez történt a (16)-beli esetben.

(16) *hyvin toistensa näköisiä näyttelijöitä* → *igen eltérő kinézetű színészek*

Helyesen: 'igen egyforma kinézetű színészek'

A *toinen* jelentései: 'második; másik; más; egymás'. A kölcsönös névmási funkciót többek közt az különbözteti meg a többitől, hogy a névmás birtokos személyraggal van ellátva, ahogy (16)-ban is: *a toistensa* a *toinen* (többes genitivusban álló) 3. személyű alakja. A *toistensa näköisiä näyttelijöitä* jelentése tehát nem 'más-más kinézetű

színészek’, hanem éppenséggel (szó szerint) ’egymás kinézetű színészek’, azaz ’egymáshoz hasonló színészek’. A kétféle értelmezés közti választás lingvisztikai értelemben mindössze a birtokos személyrag jelentőségének fel nem ismerésén múlott, ha viszont ún. józan paraszti ésszel mérlegeljük a kérdést, akkor nemigen értjük, miért nem fogott gyanút a fordító a színészek eltérő kinézetének (vélt) hangsúlyozása láttán. Hát nem természetes, hogy az embereknek, köztük a színészeknek, eltér a kinézetük?

A poliszémia fel nem ismeréséhez hasonló jelenség a névátvitel fel nem ismerése: a fordító az átvitt értelemben használt lexémát konkrét értelemben fordítja le, l. a (17) példát.

(17) *Uudet materiaalit mullistivat kulutustavarateollisuuden.* → *Az új anyagok feldúlták a fogyasztói cikkek iparát.*

Helyesen: ’Az új anyagok alaposan átalakították az árucikk-ipart.’

2.5 Az „utolsó menedék” elvén történő félrefordítás: a fordító a számára ismeretlen és semmitmondó névszót a szerkezetben elfoglalt helye alapján – amennyiben lehetséges – tulajdonnévként igyekszik értelmezni, l. a (18) példát.

(18) *Kyseessä on kiinalaisen näytelmän esitys* → *Kysében kínai darabot adnak elő*

Helyesen: ’Egy kínai előadásról van szó’

A *kyse* főnév az *olla kyseessä* ’szóban forog’, *tulla kyseeseen* ’szóba kerül’ féle kifejezésekben fordul elő, ún. képes helyhatározói funkcióban. Mivel a fordító még nem találkozott vele, (18)-ban konkrét helyhatározónak, szójelentéstani értelemben pedig – jobb ötlete nem lévén – földrajzi névnek értelmezte. Ez az eredmény hasonló az (1) példában látotthoz, de míg az ottani értelmezéshez az ösztönzést a kérdéses elem hangzása adta, addig itt a strukturális értéke, azaz a „hol?” kérdésre felelő határozói kifejezésekkel való behelyettesíthetősége.

2.6 Pragmatika versus szemantika: sajátos esete a szemiotikai alapú konfliktusoknak, amikor egy kifejezést a szemantikai szerkezetétől függetlenül, valamilyen retorikai céllal (fenyegetés, kérés, emlékeztetés, egyetértés vagy egyet nem értés kinyilvánítása stb., stb.) használunk. Erre a retorikai funkcióra a kifejezések struktúrája, kompozicionális jelentése legtöbbször egyáltalán nem enged következtetni; a nyelvhasználati, azaz ún. pragmatikai tényezők kellő ismerete nélkül így könnyen megeshet, hogy félrefordítjuk őket. A (19)-beli finn mondatban a beszélő – egy egyházi méltóság – látszólag egy harmadik, a diskurzusban részt nem vevő személyről tesz kijelentést, ám ha pragmatikai szempontból elemezzük, akkor kiderül, hogy a harmadik személy valójában a beszédpartner, a kijelentés pedig felszólítás:

(19) *Veli puhuu minulle aivan niin kuin kalastajilleen.* → *Testvérem úgy beszél hozzám, mint a halászhaihoz.*

Helyesen: ’Testvérem, úgy szóljon hozzám, mint a halászhaihoz!’

2.7 A félrefordítás hátterében néha nem szemiotikai, hanem ideológiai alapú konfliktus áll. Valamely, számára normaszegőnek vagy meghökkentőnek tűnő mozzanattal szembesülve a fordító olykor akarva-akaratlan kilép a szerepéből, és felülbírálja, átkölti, esetenként egyenesen az ellenkezőjébe fordítja az inkriminált szöveget. A (20)-as példa olyan szövegből való, melynek témája a nyelvi kisebbségek beolvasztása volt. A fordító minden esetben hű maradt az eredeti szerkezethez és tálatálmódhoz, kivéve, amikor a magyarországi kisebbségek kerültek sorra: akkor nézőpontot és előjelet váltott (20).

(20) *Vaikka moni Pestin saksalainen saatiin unkarilaistetuksi* → *Habár sok pesti német válhatott magyarrá*

Helyesen: 'Habár sok pesti németet sikerült [a dualizmus kori magyar politikának] elmagyarosítani[a]'

A (21)-es példában részletet olvashatunk egy 49 évesen munkanélkülivé vált papírgyári munkásnövel készült interjúból. A példában található félrefordítást felfoghatjuk szemiotikai alapúnak is: a fordító nem ismerte fel, hogy a 'jó' határozójaként álló *älyttömänt*, az *äly* 'ész, értelem' fosztóképzős származékát átvitten, a túlzás stíluseszközeként kellene értelmeznie. Egy másik, meglehetősen pesszimista felfogás szerint azonban valójában ideológiai alapon döntött úgy, hogy mód-, nem pedig mértékhatározónak tekinti a kérdéses szót: elvégre hazai körülmények között a tanulást ritkán szokták hasonló helyzetben *eszméletlenül* jó dolognak nevezni, annál többször *értelmetlennek*, még akkor is, ha jó...

(21) *Koulunkäynti on 35 vuoden jälkeen vähän vaikeaa, mutta tosi mielenkiintoista ja mukavaa, älyttömän mukavaa.* → *Az iskolába járás 35 év után kissé nehéz, de igazán érdekes és jó, értelmetlenül jó.*

Helyesen: 'Iskolába járni 35 év után kissé nehéz, de nagyon érdekes és jó, eszméletlenül jó.'

2.8 A fordítói döntéseket természetesen a fent említett tényezőkön túl a kontextus és az anyanyelvi beidegződések hatása is befolyásolja. A közvetlen, szintagmatikus kontextusnak, pl. jelző és jelzett szó viszonyának a jelentőségét a félreértelmezésekben nyilván nem kell külön hangsúlyoznunk; elég a *Terjoen hallitus* féle esetekre utalnunk. A tágabb kontextus hatására példaképp a (3)-asban szereplő, homofónián alapuló 'csupán' → *félve* félreértelmezést említhetjük, amelyre azért kerülhetett sor, mert a szövegelőzmény magányos és kívülálló személynek láttatta a szóban forgó idegent – innen a fordítói következtetés: az illető bizonyára félve viszonyult Finnországhoz.

Szűk és tág kontextus egyidejűleg játszhatott szerepet – a homofónián túl – a *muodikas* → *módos* váltásban (4), a szintagmatikus kontextusban előforduló *salon* és a távolabbi előzményben szereplő életrajzi adatok ui. egyaránt fényűzés és gazdagság képzetét társították az említett személyhez.

Talán a fordító élethelyzete, a „szövegen kívüli kontextus” is hozzájárult ahhoz, hogy a ’diplomáciai feladat’-ból *diplomamunka* lett a (6)-os példában.

Az anyanyelv hatásáról szólva elsőként ismét a finn *muodikas* és a magyar *módos* közti homofón viszony juthat az eszünkbe. Másképp magyarázható a (2)-beli félrefordítás: itt a ’sima’ azért lehetett *szimpla*, mert a magyarban a *sima* szónak – finn megfelelőjével, a *sileä*-vel ellentétben – létezik ’bonyodalomtól mentes, fennakadás nélküli’, azaz ’egyszerű’ jelentése is. Magyarán: *sima* és *szimpla* szinonímák. (Jelentésbeli hasonlóság ide vagy oda, azért a finn *sileä* és a magyar (és nemzetközi) *szimpla* közti hangzásbeli hasonlóságnak is lehetett ebben a félrefordításban némi szerepe.)

A *juna–junailla* reláció (8)-beli értelmezésében nem lehet nem észrevenni a magyar *vonat–vonatozik* reláció hatását, ahogy a (12) értelmezése körüli zavar is mindjárt érthetőbbé válik, ha figyelembe vesszük a magyar *kopár hegy* terminus technicus igencsak félrevezető voltát: a lappföldi *tunturi* valójában alul nem kopár.

Természetesen még sok más, eddig nem említett oka is lehet a félrefordításnak, amelyet sokszor még csak nem is sejtethünk. Tanácstalanul állok pl. a következő, a finn történelem egyik antik kútfőjét idéző mondat fordítása előtt:

(22) *joita Solinus kutsuu Hihnajalkaisiksi* → *akiknél Solinus saruban járt látogatóban*
Helyesen: ’akiket Solinus Szíjlábúaknak nevez’

A *szíjláb* és a *saru* összefüggését még érteni vélem, de a többi már nem.

3. Összegzés

A bemutatott félrefordításokból kirajzolódó fordítói stratégiákat a következőképp foglalhatjuk össze: ha a finn szöveg magyarra ültetésekor a kezdő fordító memóriájában akad hasonló vagy azonos hangzású szó vagy szerkezet, akkor azzal azonosítja a lefordítandó kifejezést, akár ellentmond ez a lefordítandó szerkezet morfoszintaktikai jellemzőinek és/vagy a nyelven kívüli valóság tényeinek, akár nem. Ha a lefordítandó kifejezésről feltehető, hogy egy hasonló hangzású szó derivátuma, akkor az értelmezés etimológiai alapra tevődik át.

Ha a kezdő fordító memóriájában „űr” van hasonló vagy azonos hangzású szó helyett, akkor a lefordítandó kifejezést a szerkezeti értéke alapján, jó eséllyel tulajdonnévként azonosítja.

Kubinyi Kata
kubinyi.kata@btk.elte.hu

„A saját nyelvhez és kultúrához való jog alapvető emberi jog”

A finnugor népek hetedik világkongresszusát Lahtiban rendezik 2016. június 15. és 17. között. Mi a kongresszus célja? – kérdezzük Merja Hannust a Finn–Orosz Társaság főtitkárát.

A legfontosabb, hogy az uráli (finnugor és szamojéd) nyelveket beszélő népek képviselői négy évenként találkoznak egymással. Így a résztvevők hálózatokat alakíthatnak ki, projektumokat valósíthatnak meg és az együttműködés más formáit is kialakíthatják. Az első kongresszus a Komi Köztársaság fővárosában, Sziktivkarban volt 1992-ben, rögtön a Szovjetunió megszűnése után. Azóta felváltva Oroszországban, Magyarországon, Finnországban és Észtországban rendezték a kongresszusokat. Az előző kongresszusra Magyarországon, Siófokon került sor. Finnországban eddig egy világkongresszust szerveztek, 2000-ben Helsinkiben a Finlandia-házban.

Ez a kongresszus nem tudományos vagy politikai rendezvény. A nyelv, a kultúra és a civil kezdeményezések képezik az alapját. A saját nyelvhez és kultúrához való jog általános és alapvető emberi jog. Az ENSZ közgyűlése 1997-ben fogadta el az Őshonos népek jogairól szóló nyilatkozatot. A nyilatkozat kimondja, hogy az őshonos népek közösségként és egyénileg is teljes mértékben igényt tarthatnak az ENSZ Alapokmányában és másutt kifejtett emberi és szabadságjogokra. Az őshonos és kisebbségi népeknek a saját nyelvhez és kultúrához való joga fontos része ezeknek az okmányoknak, és ezek lesznek kongresszusunk legfontosabb témái is.

A globalizáció körülményei között kisebb vagy nagyobb mértékben minden finnugor nyelv veszélyeztetett. Ha magunk nem gondoskodunk nyelvünk és kultúránk jövőjéről, mások sem fogják ezt megtenni. Néhány kisebb nyelv már kihalt, másokat ugyanez a veszély fenyegeti. Vannak pozitív példák is, sikeres például az inari lapp újraélesztését célzó program. Az ilyen reményt keltő kis lépések lehetővé tehetik, hogy ezek a nyelvek megőrizzeik életképességüket. Hogy hogyan? – ennek megválaszolása a kongresszusi viták legnagyobb feladata.

Az idén Finnország rendezi a kongresszust. Milyen fontosságot tulajdonít országunk ennek az eseménynek?

A kongresszust fontos fórumnak tartjuk, amely lehetőséget nyújt a párbeszédre a finnugor és a szamojéd népek képviselői között. A kongresszuson nemcsak vitázunk, hanem konkrét együttműködést is kialakítunk és hálózatokat hozunk létre. Ez a finn szervezők számára nagyon fontos. A civil szervezetek és munkatársaik számára tehát a kongresszus fontos találkozóhely. A kongresszus jelentőségét növeli, hogy Sauli Niinistö köztársasági elnök a kongresszus védnöke és ő mondja a megnyitó beszédet is. Maria Lohela a parlament elnöke pedig a záróülésen fog beszédet mondani. A széleskörű érdeklődést mutatja, hogy a kongresszus előkészítésében 22 finn civil szervezet vesz részt. Finnország anyagilag is támogatja a szervezést, az oktatási és kulturális minisztérium fizeti a kongresszusi kiadások nagy részét. Azt gondolom,

hogy a Világkongresszus növeli országunkban a finnugor együttműködés és nyelvroko-naink ismertségét.

Mennyiben különbözik a hetedik Világkongresszus a korábbiaktól?

A Világkongresszusok természetesen mindig tükrözik aktuális környezetüket is. Ezáltal a korábbiaknál jobban akarjuk hangsúlyozni az eszmecsere és a tervezés fontosságát. Protokolláris bevezető előadások helyett nyílt vitát szeretnénk. A nemzetközi helyzet feszült és itt Európában is szankciók és ellenszankciók feszülnek egymásnak. A kongresszus lehetőséget nyújt arra, hogy nyílt dialógust folytassunk a civil társadalom és a kultúra kérdéseiről. Ez fontos a kapcsolatok építése és a pozitív fejlődés elősegítése szempontjából. A kongresszus lényegét a párbeszéd, a kulturális kölcsönhatás és a pozitív, építő együttműködés fogalmai fejezik ki.

A világ politikai helyzete feszült, és a feszültség növekedett Oroszország és az Európai Unió között is. Hogyan befolyásolja ez a Világkongresszus munkáját? Hogyan lehet kiegyensúlyozott párbeszédet folytatni a finnugor témákról?

A kongresszus mindenek előtt a nyelv és a kultúra kérdéseivel foglalkozik. Így a jelenlegi feszült nemzetközi légkörben a kongresszus egyedülálló lehetőséget kínál a kulturális kölcsönhatásra. Ezekben a nehéz időkben különösen fontosak az emberek közötti kapcsolatok és párbeszéd, mert segíthetnek megérteni mások szempontjait. A nyílt és építő párbeszéd nagy jótétemény akkor, amikor a nemzetközi kapcsolatok feszültek. A dialógusnak pozitív fejleményei lehetnek.

Több finnugor nyelvet csak kevesen beszélnek. Ezek megőrzése, illetve életre keltése nagy kihívás. Milyen megoldásokat kínálhat a Világkongresszus e nyelvek beszélőinek?

A finnugor népek beszélőinek száma gyorsan csökken. A finnugor népesség leggyorsabban az autonóm területek határain kívül csökken. Ugyanakkor a finnugor népek egyre inkább központi területeiken tömörülnek és nagy számban költöznek faluról városba. A nyelvek egy része vidéken megmaradt beszélt nyelvként. Gondoskodni kell tehát arról, hogy városi környezetben is fennmaradjanak.

A Finn–Orosz Társaság koordinálja az Óvodai nevelés a finnugor népek körében – elnevezésű projektet. Ennek keretében Oroszországban, egyes területeken kisebbségi nyelvet használó óvodákat alapítottak. Kialakították az óvodapedagógusok hálózatát. Ez folytatja majd az anyanyelvi óvodai tevékenység fejlesztését a projektum lezárulása után is. Az orosz törvények lehetővé teszik az anyanyelvi óvodák működését, ha a szülők ezt kívánják. Fontos, hogy a nevelés megfeleljen a hivatalos előírásoknak.

Egy nyelv fennmaradása szempontjából fontos, hogy a nemzeti nyelv ne a régi idők emlékműve legyen, hanem élő, beszélt és írott nyelv. Az óvodai nevelés lehetőséget nyújt arra, hogy természetesen módon élesszék fel a nyelvet, vagyis a mindennapi kommunikáció eszközeként. Az érintett területek egy részén nincs elég anyanyelvét folyékonyan beszélő óvodapedagógus, ezért nehéz megszervezni a teljes egészében anyanyelvű nevelést. A projekt tanulságaként kimondhatjuk, hogy a nyelv átadása szempontjából fontos egyrészt az adott nyelvi környezetben eltöltött idő hossza, másrészt hogy a pedagógusok sokoldalúan, a gyermek számára érthető módon és a

gyermek alkotóképességét támogatva használják a nyelvet. A rendelkezésre álló korlátozott időt is lehet hatékonyan felhasználni. Fontos szempont, hogy a nyelv felélesztése az egész közösség közös ügye legyen.

A Világkongresszuson öt tematikus ülést rendezünk. Közülük a legnagyobb a Folytonosság a finnugor és szamojéd nyelvek és kultúrák elsajátításában és használatában. Ennek első alszekciójában a következő kérdések kerülnek napirendre: oktatási rendszer és oktatási módszerek, óvodai nevelés, a család nyelve; a nemzeti közösségek viszonya az anyanyelvhez; a nyelvek presztízse és státusza a közösségben, revitalizációs módszerek; két- és soknyelvűség. Ezen kívül szervezünk egy nyílt ülést a Nyelvek és az óvodai nevelés témában. Ezt olyan fórumnak szánjuk, ahol a finnugor nyelvek vezető szakértői és a kongresszus résztvevői felvázolhatják jövőendő együttműködésüket.

Lahtiban a résztvevőket bőséges kulturális program várja. Miből áll ez?

A finnek ebben az évben számos kulturális program közvetítésével ismerkedhetnek meg a finnugor kultúrával. A program már a kongresszus előtt megkezdődik. Májusban indul az országos finnugor rapturné. A kongresszus megnyitóján és esti klubjában fellép Ailu Valle számi (lapp) rapper és más finnugor művészek. Esti program lesz a lahti szimfonikus zenekar hangversenye Jean Sibelius műveiből. A Vesijärvi-tó partján a kikötőben lezajló finnugor flash-mob eseményen a város lakói is részt vehetnek. Ezen kívül finnugor tárgyú kiállítások lesznek a Sibelius házban és a városi múzeumokban. Így pl. Meerit Koutaniemi fotókiállítása. A kulturális program még szerveződik és meglepetések is elképzelhetők. A jó időt már megrendeltük.

Tények:

Merja Hannus a Finn – Orosz Társaság főtárgyalója 1989 óta. A világkongresszusok résztvevője az 1992-es sziktiivkari első kongresszus óta. A lahti világkongresszus fő szervezője, a Finnországot képviselő koordinátor és a kongresszus elnökségének tagja.

Mótvó: Előre – ha kis lépésekkel is.

Finnből fordította Csúcs Sándor

Adalék a magyar nyelv etimológiai statisztikájához

Előző cikkemben (Finnugor Világ 2016/1: 24–29.) leggyakoribb ezer szavunk eredet szerinti megoszlását vizsgáltam, és arra az eredményre jutottam, hogy a mai magyarban ősi (uráli, finnugor vagy ugor) eredetű szavaink aránya mintegy 61 %. Vagyis minden száz kimondott vagy leírt szavunkból végső soron 61 ősi eredetű. A „végső soron” itt azt jelenti, hogy képzett szavak esetében (ide értve az elhomályosult képzéseket is) a nyelvtörténetileg kielemezhető szótó eredetét vesszük figyelembe.

Hol? kérdőszavunk kétségtelenül a magyar nyelv külön életében keletkezett a **ko*-uráli névmástő és az *-l* toldalék kapcsolatából, tehát első megközelítésben belső keletkezésűnek tekinthető. Töve azonban vitathatatlanul uráli eredetű, ezért statisztikánkban is annak számít.

Mostani cikkem anyagát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakos hallgatói gyűjtötték össze. A *magyar nyelv finnugor alapjai* elnevezésű szemináriumon azt a feladatot adtam nekik, hogy válasszanak ki egy tetszés szerinti minimum ötven szóból álló magyar szöveget vagy szövegrészt és annak szavait elemezzék és csoportosítsák eredetük szerint. Úgy gondoltam, így némi gyakorlatot szerezhetnek az etimológiai szótárak használatában és maguk gyűjtötte anyagon győződhetnek meg ősi szavaink fontosságáról anyanyelvünkben. Ezen kívül én is kíváncsi voltam arra, hogy milyen szerepet játszanak ősi szavaink egy véletlenszerűen kiválasztott magyar szövegben. Az én szerepem az volt, hogy ellenőriztem a hallgatók munkáját és összehittem eredményeiket, amelyeket most lapunk olvasóival is megosztok.

Az elemzés alapelvei megegyeztek a korábbi vizsgálatával. Vagyis képzett szavak esetében a szótő eredetét vizsgáltuk, összetett szavak esetében pedig az összetétel minden elemét külön szónak tekintettük olyan elhomályosult összetételek esetén is, mint pl. *ember* szavunk.

Vizsgálatunk megbízhatóságát és ellenőrizhetőségét alátámasztandó felsorolom az elemzett szövegek forrásait. A szövegek sorszám szerint szerepelnek az összefoglaló táblázatban. Zárójelben közlöm a szöveget feldolgozó hallgató nevét.

1. Vörösmarty Mihály: Zalán futása (első ének első nyolc sora) (Berente Kinga)
2. Mészáros István: A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon (Szent István Társulat, Budapest, 2000.) (Böröndy Tímea)
3. Dosztojevszkij: A félkegyelmű (Fodor Tamás Krisztián)
4. Pilinszky János: Azt hiszem (Frank Júlia)
5. Csáth Géza: Este (Kormos László Bernát)
6. Charles Baudelaire: A mesterséges mennyországok c. művének előszava (Kurucz Liliana)
7. Hatvany Lajos: Ady (Marczell Miklós)
8. Csáth Géza: Mesék, amelyek rosszul végződnek (Nagy Annamária)
9. Radnóti Miklós: Szerelmes volt a kis húgom nagyon (Nagy Karolina Anna)
10. Weöres Sándor: Ha kérdezik, ki vagy, ezt mondd (Reznák Edit)
11. Mécs László: Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld (Smercek Enikő)
12. Németh László: Iszony (Szabó Ágnes)
13. Petőfi Sándor: Te a tavaszt szereted... (Tolnai Rita)
14. Nők Lapja 2016/12. szám: Nem lehet értelmes, aki nem ért meg mást (Zima Nikolett)
15. Krúdy Gyula: Telihold (Dovicsin Bence)
16. Tóth Árpád: Jól van ez így (Varga Bíborka)

Hangsúlyozom, hogy a szövegek kiválasztásához semmilyen útmutatást nem kaptak a hallgatók. Így a véletlenszerűség elve érvényesült, azzal a megszorítással, hogy

választott szakuknak megfelelően többségben vannak a klasszikus magyar irodalmat képviselő szövegek (11, ebből négy XIX. századi, hét XX. századi). Két-két szöveg képviseli a fordítás- és a tudományos irodalmat, egy pedig újságcikkből származik. Így a vizsgált anyag bizonyos fókig reprezentatív is.

Az elemzés eredményeit az alábbi táblázatban foglaltam össze.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
UR	17	13	27	18	15	21	31	26	20	26	11	12	26	29	26	19
FU	13	15	19	12	21	15	16	8	11	8	13	13	18	9	25	11
UG	7	1	6	5	3	4	6	5	3	2	4	3	8	7	9	6
Ősi	37	29	52	35	39	40	53	39	34	36	28	28	52	45	60	36
%	63	55	73	62,5	62	74	76	64	45	60	49	53	86	72	92	61
?UR	2	1		2	1		3				1	1				4
?FU	2	5	2	4	2		3	2	7	2		3	1			4
?UG					1	1		2		2	1				1	
?Ősi	4	6	2	6	4	1	6	4	7	4	2	4	1		1	8
ON	4		4	5	2	1	5	1	9	7	10	2	3	1		1
IR					1			1							1	
RT	3	3	4	4	5	3	1	5	6	6	6	2	1	9		4
SZ		4	1		3	1		1	1	2	3	6			1	2
LA	1	7			2	1	1			2	3		1	2		
FR			1													
OL						1		2				2				1
NÉ			2									3		1		
VSZ									2							
JSZ	4	14	8	4	11	6	2	9	9	10	12	13	2	12	2	7
ISM	9	4	5	6	7	6	4	8	16	3	5	6	2	4	2	7
Ö	58	53	71	56	63	54	70	61	75	60	57	53	60	62	65	59

Magyarázatok a táblázathoz

Első sor: a szöveg sorszáma (l. a fenti felsorolást)

UR = az uráli alapnyelvből származó szó³

FU = a finnugor alapnyelvből származó szó

UG = az ugor alapnyelvből származó szó

Ezt a három kategóriát „ősi” elnevezés alatt egyesítettem. Történeti-összehasonlító nyelvészeti szempontból természetesen fontos, hogy egy-egy szó melyik kategóriába tartozik, vizsgálatunk tárgya esetében egy ilyen általánosítás megengedhető.

% = a biztosan ősi eredetű szavak százalékos aránya az adott szövegben

³ A biztonság kedvéért ismételjük át, hogy az uráli alapnyelvbe azok a szavak tartoznak, amelyeknek mind a finnugor, mind a szamojéd nyelvekben van folytatójuk. A finnugor alapnyelvi szavaknak a finnugor ágban van folytatójuk, az ugor szavaknak pedig a magyaron kívül a manysiban és/vagy a hantiban.

Itt elég nagy a szórás, vagyis nagy a különbség a legalacsonyabb (45%) és a legmagasabb (92%) érték között. Úgy gondolom ez a tény az egyes szövegek kis terjedelmével magyarázható.

?UR/?FU/?UG = bizonytalan uráli/finnugor/ugor eredetű szó

Az objektivitásra való törekvés indokolja a bizonytalan eredetű ősi szavak elválasztást a biztosaktól. Hangtani, jelentéstani vagy elterjedtségi probléma okozhatja egy etimológia bizonytalan minősítését.

ON = a magyar nyelv külön életében keletkezett hangutánzó, hangfestő szó

IR = iráni jövevényszó

RT = honfoglalás előtti régi török jövevényszó

SZ = szláv jövevényszó

LA = latin jövevényszó

FR = francia jövevényszó

OL = olasz jövevényszó

NÉ = német jövevényszó

VSZ = vándorszó, jövevényszó, amelynek forrása nem állapítható meg

JSZ = jövevényszó összesen

ISM = ismeretlen eredetű szó

Ö = összesen

Néhány összesítő adat a fenti táblázat alapján:

Ősi:	643	66,0%
?Ősi	60	6,0%
Hangutánzó, hangfestő:	55	5,6%
Jövevényszó:	125	12,8%
Ismeretlen eredetű:	94	9,6%
Összes szó:	977	100,0%

Az eredmények nagyjából egybeesnek a leggyakoribb ezer szavunk etimológiai vizsgálata alapján nyert eredményekkel. Az eltérések: az ősi szavaknál 66 – 61 %, a hangutánzó – hangfestő szavaknál 5,6 – 1 %, a jövevényszavaknál 12,8 – 22%. Ezek a feldolgozott nyelvi anyag műfaji jellegével magyarázhatók. A mostani vizsgálatban a szépirodalmi szövegek aránya 80 %, míg az előző anyagban ez csak 20%-ot tett ki. Ott viszont a sajtó, tudományos és jogi szövegek aránya volt összesen közel 70 %. Érthető, hogy ezekben magasabb a jövevényszavak és jóval alacsonyabb a hangutánzó, hangfestő szavak aránya.

Érdemes egy pillantást vetni a jövevényszavak statisztikájára.

A jövevényszavak megoszlása:

iráni 3

régi török 62

szláv 25

latin 20
francia 1
olasz 6
német 6
vándorszó 2
összesen 125

Jól látható, hogy a legfontosabb réteget a régi török jövevényszavak alkotják, az összes jövevényszó felét teszik ki. Részesedésük a teljes anyagban így is csak 6,3%-ra rúg. Ez az ősi szavak arányának kevesebb, mint az egy tizede. Vagyis a statisztikai vizsgálat egyértelműen anyanyelvünk finnugor rokonságát támasztja alá.

Kiváló etimológiai szótáraink segítségével bárki végezhet hasonló vizsgálatot az általa kiválasztott bármilyen szövegen, és meggyőződhet arról, hogy a közel 250 éves hazai finnugor nyelvtudomány szilárd alapokon áll.

Csúcs Sándor

Nyelveink jövője a kezünkben van!

Beszámoló a közép-európai nyelvstratégiai fórumról

Milyenek a Kárpát-medence magyarságának és a világ magyar diaszpóráinak nyelvi kilátásai? Meddig jutottak a nyelvcseré-folyamatok az oroszországi finnugor nyelvű népek körében? Mi a szerepe a székely önazonosságnak a Székelyföld autonómiájáért folyó európai küzdelemben? Mit tudott tenni (és mit nem tett) a magyar nyelvésztársadalom az elmúlt húsz évben a magyar nyelvstratégia megalkotása érdekében, ám legfőképpen: mit kellene tenni a közeljövőben és középtávon, hogy hatékony, működő nyelvfejlesztési terve legyen Magyarországnak?

Ezekre, és az ezekhez kapcsolódó ezernyi szakmai részletkérdésre is kereste a választ a Közép-Európai Nyelvstratégiai Fórum, amelyet a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága május 14-én. A rendezvény védnöke Potápi Árpád János miniszterelnökségi, nemzetpolitikáért felelős államtitkár volt, támogatója pedig a Nemzeti Kulturális Alap.

A magyar nyelvpolitikai kérdésekről nem érdemes és nem is nagyon lehet az európai nyelvpolitikai kontextustól független válaszokat keresni. Szerencsére nem kell messzire menni ahhoz, hogy a gyakorlatban is jól működő nyelvpolitikai modelleket láthassunk. Észtország és Finnország államilag koordináltan is sokat tett és tesz az észt és finn nyelv védelméért és fejlesztéséért (Eesti keeleseadus, Suomen kielilaki, Eesti

keele arengukava ill. Suomen kielen tulevaisuus, Kielipoliittinen toimintaohjelma.) Talán az észti modell a legkörültekintőbb és legteljesebb, de a lengyel nyelvtörvény is több szempontból modellértékű. Így nem meglepő, hogy a fórum előadásainak első felét az észti és a lengyel nyelvstratégia ismertetése töltötte ki. A magyar nyelvészársadalom téma iránt érdeklődő része egyes kiadványokból már korábban is tudomást szerezhetett az észti és a lengyel nyelvstratégia elemeiről, most azonban a kérdéskör avatott szakértőitől, első kézből hallhatták mindannak a kvintesszenciáját, mely honunkban is megismerésre, sőt mutatis mutandis számos elemében követésre méltó. A fórum célja tehát nem egyszerűen helyzetértékelés, számvetés vagy jubilálás volt, noha utóbbira is volt ok, – az első magyar nyelvstratégiai kezdeményezés 20. évfordulója, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport 15 éve, – sokkal inkább előretételezés és a nemzetközileg is példaértékű modellek segítségével a feladatmeghatározás volt.

A fórumot Pomozi Péter nyitotta meg, üdvözlő szavait két rövid, ám felemelő irodalmi összeállítás nyitotta meg: elsőként Pusztay János tolmácsolásában három zseniális magyar vers szólalt meg, Zilahy Lajostól A magyar írógép, Vas Istvántól a Határozók és kötőszavak, ill. Márai Sándor Halotti beszéde. (Zilahy Lajos kevésbé ismert verse nem kevésbé zseniális.) De vajon rekonstruálható az eltűnt szó költészete? Ezt a kérdést már Kempi Kárl Salatsi lív versei feszegették, a lívek líráját Karl Pajusalu lívül és észtiül, Pomozi Péter magyarul szólaltatta meg.

Birute Klaas, a Tartui és a Helsinki Egyetem nem melleleg litván gyökerekkel is rendelkező professzora, az Észti Nyelvi Tanács elnöke az észti nyelvpolitikai modell lényegét, a nyelvstratégia és a ciklikus fejlesztési tervek kialakításában részt vevő szervezetek rendszerét, a stratégia és a fejlesztési tervek elmúlt tizenöt évét ismertette. Tizenöt év megsüvegezendő eredményeit, hiszen Észtország 1990-es, újbóli függetlenedésekor súlyos szovjet nyelvpolitikai örökséget kapott: az észti nyelv használati köre több szinten is korlátozott volt, továbbá az akkori lakosság oroszajkú négytizede nyelvi szempontból is tökéletesen integrálatlan volt. Ezt a helyzetet sikerült szakaszokra bontott, állami szinten koordinált és finanszírozott fejlesztési tervekkel 15 év alatt gyökeresen megváltoztatni. Ma az észti köznyelv (standard) nemcsak minden szempontból naprakész (a legújabb nyelvtechnológiai igényeknek is folyamatosan megfelelni képes iskolától az államigazgatási szintig), hanem a modell egyúttal garantálja is a közéletben az igényes észti nyelvhasználatot. No nem láncsörgetéssel, ahogy a mindennemű tudatos nyelvtervezés és nyelvstratégia megatalkodott ellenzői állítják, hanem igényes tudományos munkák, nyelvileg igényes észti szoftverek és infotechnológiai alkalmazások, s talán legfőképp a jó nyelvtudatosság, nyelvi presztízstervezés révén. Mindemellert az észti nyelv fejlesztési terve kiemelt hangsúlyt fektet a nyelvi variáció (az észti nyelv területi változatai) megőrzésére is, tudván, hogy annak gazdagsága az igényes köznyelv életerejének alapfeltétele. A legmeglepőbb eredmény az észti szociokulturális viszonyokban régóta otthonos emberek számára mégis inkább az, hogy az oroszajkú kisebbség körében látványos nyelvi integrációs eredmények születtek az utóbbi évtizedben. Figyelem, nyelvi integrációról beszélünk, nem asszimilációról! Az észti modell lényege ugyanis éppen az, hogy a nyelvi gazdagság megőrzése mellett tesz tervszerűen, a mérhető ellenőrizhetően a standard folyamatos fejleszté-

séért. Észtszországban felismerték, tudatos nyelvtervezés nélkül a nyelvek és kultúrák élesedő versenyében a négy-öt világnyelvet nem számítva csak azok a nyelvek képesek tartani a lépést, amelyeket államilag koordinált nyelvstratégia támogat.

Karl Pajusalu tartui és helsinki professzor, nyelvész akadémikus az észti nyelvi adattárak (digitális és analóg nyelvi korpuszok gyűjtőneve az észti nyelvstratégiában) tervezéséről és kutatásáról beszélt: ezek központi kérdései mind a már lezárt (2004–2010), mind a jelenleg aktív (2011–2017) nyelvfejlesztési ciklusnak. E ponton érdemes eltűnődni, vajon tudják-e, mivel vitatkoznak finoman szólva is kombattáns módon azok a nyelvészek, akik az ördög művének tartják a nyelvész tudatos beavatkozását a nyelv életébe? Észtföldön a napi nyelvi gyakorlat nem véletlenszerű, elméleti és gyakorlati tervezése rég polgárjogot nyert. Valter Tauli Keelekoralduse alused (A nyelvtervezés alapjai) c. igencsak korai elméleti munkájában már 1968-ban a nyelvészeti eszközökkel megvalósítható ideális standard lehetőségéről értekezett.

A lengyel nyelvpolitikai gyakorlatot Janusz Bańcerowski professzor ismertette, részletesen elemezve a lengyel nyelvtörvény megalkotásának indokait, annak sarkalatos pontjait, beleértve az ellenőrzési mechanizmusokat is, nota bene ennek az észti nyelvtörvény is komoly figyelmet szentel, hisz minden jó gondolat csak annyit ér, amennyit belőle megvalósítanak. Igencsak élénk taps kísérte Bańcerowski professzor záró megjegyzését is, mely szerint az olyan nyelvészet, mely elzárkózik a nyelv életébe való mindennemű beavatkozás lehetőségétől, az magának a nyelvészetnek a létjogosultságát kérdőjelezi meg.

A délutáni programot Balázs Géza professzor helyzetértékelése követte, felidézte húsz évvel korábbi vitáikként a magyar nyelvstratégia lehetséges irányairól, s ennek fényében vizsgálta az elmúlt időszak történéseit, és festett nem túlságosan rózsás képet egy olyan nyelvi jövőről, amelyet nem támogat hatékony nyelvstratégia. Ha személyes hangvételű előadásának üzenetét összegezni akarnám, talán azt mondhatnám: a magyarságnak nincs még egyszer húsz éve arra, hogy figyelmen kívül hagyja a nyelvstratégia üzenetét.

A délután további előadásaiiban is ott bujkáltak a moll-hangok: Pusztay János professzor tömören és nagyon meggyőzően foglalta össze az anyaország nélküli kisebbségek, elsősorban is az oroszországi finnugor kisebbségek nyelvpolitikai helyzetét és kilátásait. A kilátások nyelvtervezési támogatás nélkül kilátástalanok. Terminológiafejlesztés és a terminológiai eredmények pedagógiai alkalmazása nélkül egyetlen revitalizációs kísérlet sem lehet eredményes oroszországi nyelvrokonaink körében, hiszen már a mari, komi, udmurt és mordvin nyelv(ek) anyanyelvi szintű ismeretében is generációs szakadékok tátonganak, így a revitalizációt az oktatásban kellene kezdeni. A Collegium Fenno-Ugricum többéves óriásprojektje megteremtette az elvi és nyelvi lehetőségét annak, hogy az említett népek körében újraindulhasson a minden tárgyat anyanyelven is előadni képes kisebbségi oktatás.

Izsák Balázs, a Székely Nemzeti Tanács elnöke lebilincselően érdekes, oknyomozó jellegű előadást tartott arról, miért és hogyan kötötték mindeddig gúzsba az Európai Község döntéshozó fórumai a székely autonómia ügyét, amelynek fontosságát bevezetőjében történeti, nyelvi-kulturális és szociológiai szempontból is megindokolta.

Előadásából kirajzolódott, hála a közmondásos székely furfangnak az EU legképtelenebb jogi csúrés-csavarásaiban sem fog elveszni a székelyföldi autonómia ügye.

A záró előadásban Pomozi Péter a többségi, a kisebbségi tömb- és szórvány-magyarság asszimilációs veszélyeknek leginkább kitett társadalmi rétegeit vizsgálta, és statisztikai adatokkal mutatta be, hogy a Kárpát-medence jelentős részén a jelenlegi asszimilációs tendenciák folytatódása esetén a magyar szó 2057 és 2062 között eltűnik, legalábbis a Fishmani revitalizációs skála szerinti hetedik fokozatig jut. Ez az elnémulás azonban nem sorsszerű, éppen egy hatékony középtávú nyelvstratégia tudatos korpusz- és presztízstervezési mechanizmusai hiányoznak ahhoz, hogy mikro-régiós szintekre bontott, disszimilációs nyelvstratégiával ellensúlyozhassuk a jelenlegi fájdalmas folyamatokat. A disszimilációs stratégia kulturális többletet teremt, kárpát-medencei viszonyok között ugyanis a többnyelvűség megőrzésével jár.

A fórumot egy friss tanulmánykötet ismertetése zárta: Balázs Géza bemutatta a Jelentés a magyar nyelvről 2010–2015 c. munkát, mely a Jelentés-kötetek sorában immár a harmadik, és amely nemcsak képet rajzol a jelzett időszak történéseiről, hanem az időszak új szavainak, kifejezéseinek is szótárát adja. A fórum teljes ideje alatt a Vörös terem előterében óriásposztereken volt látható Pomozi Péter és Karácsony Fanni Magyar nyelvű otthon c. projektje, mely vizuálisan jelenített meg egy s mást abból, ami bent elhangzott.

Hogy a fórum szava el ne szálljon, az előadások szerkesztett változata hamarosan önálló kötetben is megjelent.

Pomozi Péter

Nemzetközi műhelykonferencia az uráli nyelvek mondattana kutatóinak

2016. május 19–20-án *Uralic Syntax Days*⁴ címen két napos workshopot rendezett közösen az MTA Nyelvtudományi Intézete és a Károli Gáspár Református Egyetem. A nemzetközi workshop célja az volt, hogy lehetőséget teremtsen az uráli nyelveket mondattani szempontból kutató nyelvészeknek, hogy bemutassák aktuális kutatásaik eredményeit, valamint a most folyó kutatások részeredményeit, problémáit hozzáértőkkel közösen megvitassák. Így a workshopra olyan előadókat hívtak meg a szervezők, akik jelenleg az uráli nyelvek egy mondattani jelenségével foglalkoznak.

⁴ A workshop programja itt olvasható: <http://finnougricsyntax.pbworks.com/w/page/3949747/FrontPage>

A workshopon elhangzó előadások több nyelvészeti területről kerültek ki, így voltak tipológiai, generatív és strukturalista előadások, amelyek szinkrón nyelvészeti problémát vagy éppen nyelvtörténeti kérdéseket tárgyaltak.

Öröndetes, hogy az előadások a vizsgált nyelvek tekintetében változatosak voltak, így hallhattunk előadást a mari nyelvről, a finnről, az észtről, a tundrai nyenyecről, több előadás szólt az udmurtól, egy történeti előadás is elhangzott az ómagyarról, valamint a mára kihalt uráli nyelvek közül a kamasszról. Ez a sokszínű kép azt mutatja, hogy az uráli nyelvek mondattani kutatásai ma már nem korlátozódnak a három nagy finnugor nyelvre (finn, észt, magyar).

Az előadások témája is nagyon sokrétű volt, így például hallható volt előadás a mari módjelölésről, a vonatkozó mellékmondatok kialakulásáról a tundrai nyenyecben, a különböző fókusz pozíciókról az udmurt mondatban, a hanti alárendelő tagmondatokról, hogy csak néhányat említsek. Az előadások után a szervezők bőségesen hagytak időt a bemutatott mondattani jelenség megvitatására, elmondható, hogy minden téma nagy érdeklődést váltott ki a hallgatóságból, az előadók sok kérdést és további kutatási irányokat, megoldási javaslatokat kaptak a többi résztvevőtől, amelyek sokban segítik majd a további munkájukat.

A workshop két projekthez kapcsolódott. Az egyik az MTA Nyelvtudományi Intézetében Prof. É. Kiss Katalin vezetésével jelenleg folyó *Uráli nyelvek aszimmetrikus kontaktushelyzetben*⁵ című projektum, a másik pedig az Észti Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia között zajló csereprogram (Finnugor nyelvek és kontaktushatások), melynek itthoni vezetője Dékány Éva (MTA NyTI), észtrországi vezetője pedig Helle Metslang (Tartui Egyetem).

A workshop előadójának nagy része szerzője az Anne Tamm és Anne Vainikka szerkesztésével Cambridge University Press-ben megjelenő *Uralic Syntax* című könyvnek.

Tánczos Orsolya

Egy gombolyag gondolat

Kari Hotakainen: Az életkereskedő

Fordította: Kovács Ottilia

Libri Kiadó, Budapest, 2012

Ahogy azt márciusi számunkban beharangoztuk, április 23-án a Trafó Klubban találkozhattunk – a rendezvényre csábító invitálás szerint – „az egyik legkiválóbb, legkedveltebb és legtöbbet olvasott kortárs finn író”-val. Kari Hotakainen a

⁵ ERC_15_HU, OTKA 118079; <http://www.nytud.hu/depts/http/uralic/index.html>

Nemzetközi Könyvfesztivál idején érkezett Budapestre, hogy a Finnagora vendégeként részt vegyen a sokak által régóta várt irodalmi beszélgetésen és dedikáláson. Az életkereskedő című regény hazai bemutatója a magyar kiadás megjelenése óta váratott magára, a sors ugyanis közbeszólt: a szerző 2012-ben súlyos autóbalesetet szenvedett, az akkori látogatás meghiúsult. Most azonban örömmel tapasztalhattuk, hogy a szerző és könyve egyaránt él és virul, jöllehet az író csupán négy év elteltével jutott el Magyarországra, a regény pedig rég elfogyott a könyvesboltok polcairól. Hiába na, olykor a könyvkereskedők is sokat köszönhetnek egy-egy jól sikerült regénycímnek⁶ és kedvcsináló fülszövegnek... A megjelenést követően gyorsan gazdára talált minden példány, ám a Trafó közönségének szerencsésebb tagjai korlátozott számban még hozzájuthattak néhány kötethez, a Finnagora jóvoltából.

Az összegyűlteket a finn kulturális és tudományos intézet igazgatója, Cita Högnabba-Lumikero köszöntötte, majd a családias hangulat jegyében átadta a szót az író-olvasó találkozók gyakorlott moderátorának, Kari Lumikero újságírónak. A Finnországban számos irodalmi díjjal kitüntetett szerző eddigi munkásságának remek, sokoldalú összefoglalását nyújtó, ugyanakkor sok új ismeretet adó – afféle műhelytitkokat is leleplező-megosztó – kedélyes társalgás bontakozott ki a pódiumon. Már-már úgy tűnhetett, hogy ez a hangulatos diskurálás valóban ott és akkor születik, a spontaneitás és a rutin mesterien vegyített elegyeként. El is hittük volna, ha a finn nyelven elhangzott, jól irányzott kérdések és a rájuk adott, olykor fanyar humorról árulkodó válaszok magyarra tolmácsolása során nem zizegtek volna az előre leírt szöveg lapjai. Jókor kapcsolódott be a beszélgetésbe Hotakainen Futóárok utca című, magyarul 2007-ben megjelent regényének fordítója, Patat Bence, igazán élővé téve a színpadot.

Kari Hotakainen műveit több mint húsz nyelvre fordították le, magyarul két regényét olvashatjuk. A Trafó hallgatósága soraiban bizonyára voltak olyanok is, akik csupán néhány héttel korábban, az Irodalom Éjszakáján ismerték meg az író nevét. Ők március 31-én a Move Personal Fitness Stúdióban már hallhattak ízelítőt Az életkereskedő című műből, ezúttal pedig a Trafóban hangzott el a jól kiválasztott részlet. A köré kerekített beszélgetés fonala egy vidéki finn településről, a regény apró rövidáru-kereskedéséből indult. A (keret)történet szerint ennek tulajdonosa, Salme Malmikunnas eladja éppen mélyponton lévő élete történetét a téma híján csak tengődő írónak. Hétezer eurót ér. Volt alku is, de a végső árban benne foglaltatik az asszony egész családja. Salme viaskodik ugyan a lelkiismeretével, ám kilátástalan helyzetéből nem lát más kiutat. Az író végre szerzett magának kellően izgalmasnak ígérkező alapanyagot, rögvest munkához is lát. Az olvasót pedig, haladva fejezetről fejezetre, azaz életről életre, egyre inkább hatalmába keríti a szívszorító érzés: lassan talán jobban ismeri Salme gyermekeit, legalábbis többet tud valódi életükről, mint a tulajdon édesanyjuk. A fonalbott (hiszen a cégéren ez állt) már rég bezárt, mikor mi még mindig szeretnénk azt hinni, hogy igenis fel lehet gombolyítani a sajnos inkább egymás mellett, mint egymásba futó szálakat... Csakhogy Salme már sosem lesz

⁶ A regény eredeti finn címe: *Ihmisen osa* (Siltala, Helsinki. 2009)

boldog, az olvasó gombolyagjában pedig mindig lesznek szakadások. De legalább az író elégedett.

A Trafóban Botka Gabriella tolmácsolt – tudtuk meg a beszélgetés végén. Az életkereskedő című regényt Kovács Ottília fordította – tudjuk meg a kötetet kezünkbe véve. Sajnálatos, hogy a regény bemutatóján, ha mégoly későn került is rá sor, el sem hangzott a neve! Nagyon megérdemelte volna. Nem csak a cím miatt.

Falk Nóra

Hírek

2016. május 27-én a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szent László téri tagkönyvtárában (Bp. X., Szent László tér 7–14.) *Elhallgatott világok* címen nyílik kiállítás: az ELTE finn szakos hallgatói ismertetnek olyan irodalmi műveket, amelyek magyar fordításban is olvashatók. A kortárs finn irodalom iránt érdeklődőknek tehát június 22-ig különösen érdemes ellátogatniuk a Kőbányai Könyvtárba.

Június 1-jén *Sirpa Ihanus* műveiből nyílik kiállítás az iszkaszentgyörgyi Amadé–Bajzáth–Pappenheim-kastélyban (Iszkaszentgyörgy, József Attila út 1.). A több mint húsz éve Magyarországon élő finn származású szobrász és papírművész alkotásai jellemzően természetes anyagok (papír, fém, fa, kő) felhasználásával születnek, organikus szemlélet jegyében. A tárlat 2016. július 1-jéig tekinthető meg.

Június 8. és 11. között kerül sor a 3. *Finnugor Filmfesztiválra*, melynek ezúttal is a dél-észtsországi Tsiistre ad otthont. A FUFF egy rövidfilm-fesztivál, mely olyan filmeket kíván népszerűsíteni, amelyeket finnugor rendezők készítettek, vagy amelyek finnugor témákat dolgoznak fel. A fesztivál programjában a filmvetítések mellett kerekasztal-beszélgetések, forgatókönyvíró-workshop, koncertek, valamint kiállítások is szerepelnek (további információk a www.fuff.ee weboldalon). Idén szeptemberben, a Finnugor Kulturális Főváros programsorozat keretében Veszprémben a magyar filmkedvelők is megtekinthetnek egy válogatást, melyet a FUFF-ra beküldött filmekből állítanak össze a szervezők.

Összeállította: Falk Nóra

TARTALOM

<i>Kedves Olvasóink!.....</i>	2
<i>Zaicz Gábor: Fehérvári Győző.....</i>	3
<i>Fehérvári Győző: Életpályámról.....</i>	7
<i>Finnugor versek.....</i>	10
<i>Klima László: A Habsburg–finnugor összeesküvés.....</i>	14
<i>Kubinyi Kata: Útban Mikáli és Naimaa földjéről anyanyelvünk tájai felé: kis félrefordítás-tipológia finnről magyarra ültetett szövegek alapján.....</i>	18
<i>„A saját nyelvhez és kultúrához való jog alapvető emberi jog”.....</i>	27
<i>Csúcs Sándor: Adalék a magyar nyelv etimológiai statisztikájához.....</i>	29
<i>Pomozí Péter: Nyelveink jövője a kezünkben van!.....</i>	33
<i>Tánczos Orsolya: Nemzetközi műhelykonferencia az uráli nyelvek mondattana kutatóinak.....</i>	36
<i>Falk Nóra: Egy gombolyag gondolat.....</i>	37
<i>Hírek.....</i>	39

A címlapon a veszprémi Finnugor Kulturális Főváros emblémája

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Falk Nóra, Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

Egyes szám ára 250 forint, az éves előfizetési díj 1000 forint. Előfizethető a Reguly Társaságnál. Bankszámlaszám: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

* HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary